

אבי קדוש

"מרוץ מכשולים" דרכה של עליית הנוער במרוקו, 1949-1961

בשנת 1986 התפרסמה לראשונה עדותם של דוד וג'ייל ליטמן על מבצע "מוראלי": הוצאה של 530 ילדים משעריה הסגורים של מרוקו בשנת 1961. והעלאתם ארצה.¹ התייעוד המפורט איננו משאיר מקום למחקר נוסף על הפרשה, אך מעורר שאלות לגבי אופן הוצאתם העלאתם ארצה של ילדים על-ידי אותו המוסד שיזם את מבצע "מוראלי", עליית הנוער.²

פעילותה של עליית הנוער החלה בפברואר 1934, עם העברתם של 43 נערים ונערות מגרמניה לארץ.³ עד פרוץ מלחמת העולם השנייה הועלו 5,012 בני נוער משמונה ארצות באירופה, ועם סיום ימי המלחמה ועד אוקטובר 1948 הגיע מספרם ל-15,020. בין השנים 1934-1948, כולל שנות המלחמה, נחקבלו כ-33,150 בני נוער למוסדותיה מתוכם פחות מ-8% מארצות האסלאם: רובם היו מתורכיה (1,109 ילדים) השאר מתימן (534 ילדים), מעיראק (263 ילדים), מסוריה (448 ילדים) וממצרים (75 ילדים). מצפון-אפריקה עלו 136 בלבד (35 ממרוקו הצרפתית, 23 ממרוקו הספרדית, 47 מלוב, 15 מתוניסיה, 16 מאלג'יריה).⁴ עם סגירת בתי עליית הנוער בגרמניה ובאיטליה, ועם גמר העלייה מבולגריה בחורף 1948-1949, חם עידן עליית הנוער מאירופה ונתחלפו מערב ומזרח. ראשי הארגון החלו להתעניין במאגר החדש בארצות ערב, והפעם בעיקר בצפון-אפריקה. בסתיו 1949, לאחר ביקור ראשון במרוקו, חזר משה קול, ראש המחלקה לעליית ילדים ונוער, "בהחלטה נתושה לעשות הכל כדי להעלות נוער ממרוקו במספרים גדולים וכך להציל את הדור הצעיר היהודי מניחן וממחלות".⁵ היעד של עליית הנוער המשיך להיות הצלת ילדים, אבל כעת היא ראתה בהעלאתם ובקליטתם בארץ גם אמצעי לבניית גשר אל המשפחות העולות מארצות המזרח. במשך כל השנים שפעלה במרוקו, ובצפון-אפריקה בכלל, לא פסקה עליית הנוער להתמודד עם הקשיים המרובים שנתקלה בהם. מדיניות הסלקציה של המוסד לתיאום, המדיניות האנטר-ציונית של השלטונות המקומיים, וההתנגדות של זרמים שוליים אך בעלי השפעה בקהילה היהודית המקומית, לא מנעו מקהילות צפון-אפריקה לתרום את חלקן במפעל עליית הנוער (ראה טבלה 1). עם ראשית העלייה ההמונית צעדה מרוקו בראש רשימת ארצות המוצא של תיככי עליית הנוער. להלן יתמקד המאמר

בתרומתה של עליית הנוער להגברת העלייה ממרוקו, בפעילותה בשנות העלייה ההמונית עד עצמאותה של מרוקו ב-1956, וכניסיונות לקדם את יעדיה בעת העלייה הבלתי-לגאלית, בשנים 1956-1961.

טבלה זו: שיעור הקליטה של הניכים מצפון-אפריקה בעשור הראשון של המדינה

התקופה	שיעור הניכים מצפון-אפריקה
מ"מ 1.10.48 עד 1.10.49	מכלל הניכים שנקלטו בעליית הנוער (באחרים)
מ"מ 1.10.49 עד 1.10.50	3.2
מ"מ 1.10.50 עד 1.10.51	16.1
מ"מ 1.10.51 עד 1.10.52	20.3
מ"מ 1.10.52 עד 1.10.53	32.3
מ"מ 1.10.53 עד 1.10.54	27.6
מ"מ 1.10.54 עד 1.10.55	12.9
מ"מ 1.10.55 עד 1.01.57	22.0
מ"מ 1.01.57 עד 1.01.58	40.8
מ"מ 1.01.58 עד 1.01.59	27.4
	24.2

מקור: 'זומר על הקליטה מצפון-אפריקה', 2.8.59, אעה"נ 1085/63

1949 - 1956: שנות העלייה בימי שלטון צרפת

השנה הראשונה

מספר שבועות לאחר כיקורו במרוקו פנה משה קול לזעזוע "הדסה" בסאן-פראנסיסקו ופירט את תוכניותיו להעלאת ילדים מצפון-אפריקה. הבסחת אנשי הזעזוע להקציב רבע מיליון דולר איפשרה לעליית הנוער להתחיל מיד במימוש התוכנית: בחורף 1949 נשלחה מינה בלומנפלד לפתח משרד עליית הנוער בקזבלנקה. מלבד הפסקה של שנתיים (1953-1954), שהן החלקי אותה ד"ר ישראל מרגלית, היא עבדה כנציגת עליית הנוער במרוקו עד שנסגרו גבולות המדינה העצמאית ב-1956, ואז נתבקשה עליית השלטון לשם קץ לפעולתה. בלומנפלד הייתה הנציגה הרשמית הראשונה מטעם עליית הנוער

במרוקו, אך פעילות עליית הנוער שם החלה עוד בטרם בואה, כשנאוטריות על העלאת ילדים וחתה בידי משרד "קדימה", שריכו את ארגון העלייה ממרוקו. יאנוב-1949 החלה מדינת ישראל הצעירה להתמודד עם ראשית העלייה ההמונית, על כל בעיותיה. מהחודשים הראשונים היה המפגש עם עולי צפון-אפריקה לא קל. באפריל 1949, בסידרה של כתבות על עולים מארצות שונות, תיאר כתב הארץ אריה גלבלום את עליית יצאי צפון-אפריקה באורח שלילי ביותר: "נוע שלא ידעו כמותו בארץ..." "אומרים שהסטריופוליסנים התותניסאים טובים יותר, והאלג'יריים הגרמקנים נרעים יותר, אבל בדרך כלל הבעיה היא אחת [...] זהו עם שהפרימיטיביות שלו היא שיא". התיאור היה ללא ספק קיצוני ביותר, וייתכן שמעטים היו מוכנים לבטא קיצוניות כה רבה, אך עצם העובדה שהידי צפון-אפריקה הועמדו בתחתית הסולם החברתי, מראות על הבעיה של עולי צפון-אפריקה. גם בקרב ראשי עליית הנוער בארץ נשמעו ביטויי אכזבה חריפים, עם קליטת הקבוצות הראשונות של ילדים ממרוקו. נציג הארגון בפאריס התלונן בפני סמי הלוי, ראש משרד "קדימה", שהילדים שנשלחו ממרוקו עליידי ארגונו הגיעו במצב עלוב ביותר, הן באשר להופעתם החיצונית והן באשר לבריאותם. "לא מדובר רק בילדי רחוב", כתב הנציג, "אלא במקרים פליליים ממש, שמתעללים גם במדריכתיהם וגם בילדים צעירים מהם [...] ולעתים הגיעו דבריהם לידי שליפת סכינים." הנציג ביקש להקפיד להבא על מיון הילדים לפני העלאתם ארצה.

המפגש של הקולטים עם נערים אלה עורר איפוא את הצורך להכשיר את הנוער לפני העלאתו ארצה. הוחלט לרכז את הילדים ובני הנוער העולים מצפון-אפריקה בתוך בתריילים בצרפת, לשם הדרכת הבשרה. אולם הגברת העלייה מהר גיסא, וסגירת חלק מבתי-המעבר של צרפת מאידך גיסא, אילצו את המוסדות למצוא צורות נוספות של "בתי-מעבר". הצעתו של הארגון הנורווגי הנוצרי "אירופה-הילפן" (Europa-Hjelpen) לקלוט ילדים מצפון-אפריקה לפרקי זמן קצרים, לשם הבראה והבשרה לפני עלייתם ארצה, הקלה על העומס של עליית הנוער. תוך מספר שבועות הועברו 200 הילדים הראשונים ממרוקו למוסד הנורווגי, הטיפול שניתן להם, הן עליידי הצוות המקומי והן עליידי הצוות הניצוי שליחה אותם, היה לשביעות רצונם של כל הצדדים. ממכתב שנשלח למשה קול באוגוסט 1949 ניתן ללמוד על התנאים הטובים שזכו להם הילדים בנורווגיה: למרות בעיות סכניות שמתלונן עליהן הבתב, שיתוף הפעולה בין כל הגורמים רק חיזק את הרצון להמשיך במפעל. ההבשרה במוסד הנורווגי הייתה מיועדת, בין היתר, להקנות ערכים ראשוניים לילדיהם והמארגנים יכלו להתגאות בהישגי ההבשרה: במכתב של תניכת עליית הנוער לאכיה, שהספיק לעלות ארצה, התחרט, הודיע עתה לילדיו על כוונתו לחזור למרוקו, היא כותבת שהיא עומדת על דעתה לעלות לישראל. היא

מסבירה לאביה המאוכזב שלטרות כל קשיי הקליטה, מדינת ישראל היא מדינתם, שם היא ואחותה שאפות לחיות, ושם אחיה מבקש להתגייס כדי להגן על מולדתו.¹⁰ אולם הימים היפים לא נמשכו זמן רב. עם העברת המחזור השני, בנובמבר 1949, נספו 27 ילדים שהועברו מתוניס לנורווגיה במטוס, שהתרוסק ליד אוסלו.¹¹ האסון הישרה אבל כבר בקהילות תוניסיה ומרוקו, ומיתן את ההתלהבות. עם עלייתו ארצה של המחזור השני נפסקה הפעולה בנורווגיה, ומעתה הועברו הילדים שוב דרך מחנה המעבר שנתר בצרפת; חלק קטן נשלח דרך מערות מיוחדים, בשווייץ או בצרפת.

טבלה 2: עליית הנועד ממרוקו: 19.2.34 - 1.1.51

התקופה	19.2.34 - 1.1.51	1.10.45 - 1.1.50	1.10.45 - 1.10.48	1.10.39 - 1.10.45	1.1.50 - 1.1.51	סה"כ
מרוקו	1	34	765	455	1,255	2,515
סח"כ צפון אפריקה	-	26	1,641	1,005	2,759	4,431
סה"כ עליית הנועד	5,012	11,155	13,020	17,426	46,613	

מקור: המוד לסטטיסטיקה של הסוכנות היהודית לארץ ישראל, המחלקה לעליית ילדים ונועד צעירים ראשונים - קשיים ראשונים

כדי למנוע בעיות קליטה או לפחות להפחית מהבעיות, הצטרף הילד העולה לעבור בדרך ארצה המש תחנות: התחנה הראשונה הייתה במחנה של קובלנקה (ביית'הגה), ע"ש בתה של מינה בלומנפלד, שם רוכזו העולים הצעירים לאחר שנחקו מבית הוריהם. ותחנה השנייה הייתה שדות של שבועיים במחנה הצרפתי גראנד ארנאס (Grand Arénas) שליד מארסיי, כדי לעבור בדיקות רפואיות. התחנה השלישית, שנמשכה בין חודשיים לשלושה חודשים הייתה ליד מונפליה (Montpellier) שבדרום צרפת, במחנה קאמבוט (Cambous) שאורגן במיוחד לצורכי עליית הנועד, ומשם הם הועברו לארץ, לשער העלייה - התחנה הרביעית - לבדיקות רפואיות נוספות. המוסד המתהדרת היה התחנה החמישית, לפני פינוח הילדים במקומות הקליטה שלהם. הושקעו איפוא מאמצים רבים כדי להקל על עבודתם של אלה שעמדו בקשר ישיר עם הילדים העולים.

אין ספק שמעברים אלה לא היו לטובת הילד העולה, וייתכן שהיו לכך השלכות שליליות חמורות. בדרך שמסר מנכ"ל עליית הנועד רוד אומנסקי למחלקתו ב-1953, צוין שמלבד המשברים הנפשיים, שאפילו הילדים התוקים

הייתה סובלים מהם, אפשר אולי לזקוף חלק מההפרעות לחובת התחנות.¹² אולם, אם נחפש את מצוקת הילדים בתהליך העלאתם ארצה בלבד, נרחיק את המציאות המרה. כקץ 1954 ביקשה הנהלת עליית הנועד מקבוצת הפסיכולוגים משווייץ לערוך סיור בקרב האוכלוסייה של המועמדים לעלייה במרוקו, ולהתמקד בבעיות הילדים. בנין וחשבון שהגישה ועדת המחקר העלו מראה בעיות הקשורות לרמה החינוכית וההתנהגותית של מרבית הילדים שנבדקו.¹³ כדי להתגבר על בעיות הקליטה בעתיד הוצע צוות המוקדים לפעול לתקנת הגיל המינימלי של הילדים העולים. הרעיון היה שכלל שיהיו יתקבלו בלבד יתור בין יגדלו הסיכויים להסתגלותו הטובה בתוך החברה הישראלית. אולם הם הוסיפו, שמשפחה המסכימה להיפרד מילד בן 10, היא לפי המשוער בלתי נורמלית במבנה שלה. דהיינו, אנשי הצוות סברו שהצעתם לא תעמוד מול התנגדות ההורים. ההצעה המסויגת התקבלה במוסדות עליית הנועד באותה הסתייגות: הגיל המינימלי לעליית הנועד נקבע ל-13, אך עם זאת הוחלט לאשר את ההצעה של קבלת אח או אחות מגיל 10, אם יתקבלו עוד אח או אחות כגיל הקליטה הרגיל.¹⁴ בשנת 1955 ירד הגיל המינימלי של הבנות ל-12, והגיל המקסימלי לכל הילדים העולים נקבע ל-18½. למען לא יגיעו לארץ ולמסגרת הרגילה של עליית הנועד בגיל מעל 16, מספר הילדים ממשפחה אחת שניתן להעלות הוגבל לשלושה.¹⁵

בשל המבנה המשפחתי של האוכלוסייה היהודית שנבדקה עליידי הצוות, סבר פרופ' אגורה ריי (André Rey), שאם השאיפה היא לקלוט את הילדים בגיל מוקדם ככל האפשר, האופציה הטובה ביותר היא להעלות את המשפחה כגולה.¹⁶ אולם, כאמור, הייתה זו תחת דעת מקצועית, הצוות הפסיכולוגים לא לקח בחשבון את מדיניות העלייה והקליטה שנקבעה באותן שנים.

מדיניות הסלקציה והשלכותיה

העקרונות הראשונים שהגחו את מדיניות הסלקציה נקבעו באופן רשמי בנובמבר 1951, וחיובו מעתה את כל מוסדות העלייה, כולל עליית הנועד. מראשית העלייה ההמונית נשמעו קולות אזהרה כנגד סכנת העלייה הבלתי-רצונית, והיו טענות חמורות נגד מחלקת העלייה, "שהכירה במידת אחת ויחידה: הכמות". מנכ"ל משרד הבריאות ר"ר שיבא התלונן, ששליח העלייה דומה לאדם שהתחייב למלא ארובו של תפוחים: "אם אין לו סוג אלוף הוא ממלא כסוג גימלי" עם ראשית העלייה החופשית ב-1949 הגיעו לארץ שיעורים גבוהים יחסית של גנים תולדי גוות, טרענת ושחפת, במיוחד מקרב עולי צפון-אפריקה, ושיעורים לא מבוטלים של עולים מעל גיל 60, ושל משפחות הרסות ללא מפרנס. הרקע הסוציאלי של מרבית העולים הצעירים היה גרמ

נוסף לדאגה בקרב המוסדות הקולטים¹⁸ התומכים הראשונים בעלייה מבקורת, בעקבות הלחץ של נציגי משרד הבריאות, היו אנשי הכספים הקליטה. במאי 1950 חוקם מוסר לתיאום, המורכב משרים בכירים בממשלה ומתבררי הנהלת הסוכנות, אשר קבע את עקרונות העלייה הסלקטיבית, תחומי המיזן כללו את המצב הבריאותי, מצב המפרנסים בכל משפחה וגיל העולים.¹⁹ אף על פי שמדיניות המיזן נתנה את אותותיה מהתורשים הראשונים,²⁰ השלכותיה הממשיות תרגשו ב־1953: באותה שנה ירד מספר העולים ממרוקו ל־2,996 לעומת 7,770 עולים ב־1951.

עם ראשית הסלקציה הצטרפה עליית הנוער לתתאים את קווי הפעולה שלה למדיניות החרשה. מעתה, ילדים שהיו מועמדים לעלות ארצה עם הוריהם היו רשומים במשרדי עליית הנוער, הופרדו מבני משפחתם עוד במרוקו כדי לעבור את כל הבריקות המתאימות תחת אחריותה של עליית הנוער. ילדים חולי גזוז נשארו לטיפול רפואי במחנה של קובלנקה, וילדים חולי גרענת היו הייבים לעבור את השלבים הקשים של המחלה עד השלב של קליטתם בתחנה השנייה - מחנה גראנר ארגאס.²¹ אך הבריקות לא הוגבלו לתחום הבריאות בלבד. סוגייה נוספת שהסרידה לא פחות את אנשי עליית הנוער, הייתה בעיותיהם האישיות של הילדים, שהתקשו להסתגל למסגרות עליית הנוער: כ־6% מתנוער שהגיעו ממרוקו היו מופרעים מבחינה נפשית. בישיבה של המסד לתיאום החלונן משה קול, שפניותיו להעסיק פסיכיאטר במרוקו לא נענו עד כה. חידר, דוד בךגודוויק, הסכים עמו שהחוקת פסיכיאטר שם תעלה פחות מאשר תחרות הילדים למרוקו.²² פסיכיאטר מוסמך מטעם עליית הנוער אומנם לא מונה, אולם נקבעו מהלכים למציאת פתרון בתוך מרוקו: ב־1955 נשלח ראובן פורשטיין (Feuerstein), איש מקצוע מטעם עליית הנוער, שהיה מאנשי צוותו של פרופ' ריי, כדי ליצור כלים ותנאים למיזן פסיכולוגי ורפואי במרוקו. בין היתר הוטל עליו ליצור מגע עם פסיכיאטרים מקומיים, שקיבלו על עצמם את בדיקת הילדים הכעיייתיים. במהלך היפושיו מצא פורשטיין שלושה רופאים יהודים אשר הביעו נכונות לעזור לעליית הנוער, בהתנדבות או תמורת סכום מינימלי.²³

באיוו מידה היו אנשי עליית הנוער שלמים עם מדיניות המיזן? הרי כללים אלה נקבעו בעקבות לחץ הממונים על הקליטה, ולא תמיד היו אנשי משרד העלייה שלמים עם החלטות אלה - החל מיצחק רפאל, ראש מחלקת העלייה דאז, וכלה בנציגיו במרוקו. נראה שגם בעליית הנוער יש להבחין בין הממונים על העלייה הממונים על הקליטה: נציגי עליית הנוער בצפון־אפריקה לא תמיד חודרו עם החלטותיו של המוסד לתיאום, והיו מוכנים לשמוע על הקלות מסוימת. לעומת זאת, מכתב שנשלח עליידי אומנסקי לדיר מרגלית ב־1955 מעיד על עמדת הפלג הקולט של הארגון:

לא נוכל לשנות את הוראת ועדת התיאום; יש לציין שההוראות באו משני נימוקים עיקריים:
א. התחשבות במציאות תשורת בארץ והיכולת שלנו לקלוט עולים חדשים;
ב. התחשבות במשפחות העולות וחדלן לאחר בואן לארץ. אם נמשיך להעלות ולקלוט בצורה בלתי אתראית הרי אנו מסכנים בראש וראשונה את המשפחות עצמן ואח"כ גם את המדינה.²⁴

סוגיית הסלקציה הביאה לעיתים להאשמות הכרזות: בוויכוח שניהל משה קול עם מנכ"ל משרד הבריאות דאז, ד"ר בטיש, הוא ביקש להבהיר את עמדתו:

נציגי המוסדות והקהילות היו רוצים שעליית הנוער תציל גפשות בגלל זנות או שיכרות וילדי הפקר. עליית הנוער איננה פוסלת אף ילד במקרה שאינו מופרע מבחינה נפשית, ובמידה שהוא בריא מבחינה גופנית. אולם היא אינה רואה עצמה כמפעל שתפקידו לספל כעיקר בילדים המופרעים של צפון־אפריקה, כל זמן שהוריהם אינם עולים וכל זמן שקיימות קהילות מסודרות בצפון־אפריקה.²⁵

אף על פי שהשליחים לא הקפידו תמיד על שמירת הכללים הנקשים של המיזן, הרי בפועל ירדו המספרים המוחלטים של עלייה מצפון־אפריקה באופן משמעותי עם הפעלת העלייה הסלקטיבית: המספר הכללי של עולים מצפון־אפריקה ירד ל־3,715 בשנת 1953 לעומת 7,676 ב־1952. גם עליית הנוער מצפון־אפריקה נפגעה קשות: ב־1953 היו 12.9% מהחניכים הנקלטים מצפון־אפריקה, לעומת 27.6% בשנת 1952 (דאז סבלה 2).

טבלה 3: מספרים משוערים של עליית הנוער ממרוקו: 1951 - 1955 *

	1951	1952	1953	1954	1955	סה"כ
סה"כ מרוקו	2,700		1,600		691	3,990
סה"כ צפון־אפריקה	1,950		1,400		2,100	5,450
סה"כ עליית הנוער			22,000			22,000

מקורות: א. ריחות המדור לסטטיסטיקה של הסוכנות היהודית, המחלקה לעליית ילדים תושד.
ב. דיווח למשכני הנוער המועל הציתי.
* עקב תוסד הדייק במידע של הדיווחות, חלק מהמספרים נבנה על סמך השערות סטטיסטיות

בין השוללים את מדיניות המיון היו נציגי השלטון הצרפתי במרוקו. אולם התנגדותם לעלייה הטלסקיבית גבעה מטעמים פראגמטיים. למעשה, ראייתם היתה הפוכה מזו של אנשי העלייה והקליטה. טענתם היתה כי השליחים הישראליים הואגים בעיקר לעליית יהודים מהמעמד הבורגני, ומציאים איפוא ממרוקו רק אנשים בריאים. לכן הם, הצרפתים, לא יוכלו להיות אחראים על חייהם של המקרים הסוציאליים שהשאירו הישראלים.²⁶

היפושי דרך

על אף החשיבות של עקרון הטלסקיבית, יש לזכור שנציגי המחלקה במרוקו פעלו שם כדי להגביר את העלייה ולא כדי להגבילה, והידידה במספר העולים הטרידה את אנשי עליית הנוער. ר"ד מרגלית, התבטא ב-1953 בנימה פסימית לגבי עתידו של מתנה המעבר קאמבוס שבצרפת: "היות ומספר הנושאים הולך וקטן, לא יהיה כל טעם לקיים בית מעבר בצרפת". אבותם של נציגי עליית הנוער מחו גיסא, וראגתם של פעילי עליית הנוער בארץ מפני התדוקנות מטודת החינוך של הארגון מאידך גיסא, הכיאו לחיפוש פתוחות שמסרתם "למלא את החלל ולמנוע התמוטטות של חלק ממפעלי עליית הנוער בארץ". תוכניתו המעשית של ר"ד מדגלית במרוקו היתה לפעול בדרך הינוכית למען הכשרת ילדים לעליית הנוער. לשם כך ביקש לשתף פעולה עם תנועת "העובד הציוני" במרוקו, שהיתה שייכת, כמוהו, לזרם "הציונים הכלליים". תוכניתו כללה דפי הסברה להורים וילדים ושיגור מורים מתאימים למרוקו (עם עדיפות לאנשי הציונים הכלליים).²⁷ ר"ד מרגלית עצמו עשה מאמצים ליצור מגע ישיר עם תלמידים בבתי-ספר, אך נראה שהמאגר החשוב שביקשה עליית הנוער לנצל, היה המרכז הסוציאלי בתוך ומלאח של קובלנקה (Centre Social du Mellah), שחוקם עליידי המחלקה היהודי המורת התיכון של הסוכנות היהודית. המרכז פעל כבית-ספר מיוחד לילדים נזקקים. הוא נהל עליידי שליח ישראלי, ואנשי הצוות היו מדריכים ומורים יהודים מקומיים. אדגונים יהודיים פילנתרופיים, "אליאנס" (A.I.U.), הגוינס המפעל לעזרה לילד נאוויה - O.S.E., סייעו בהפעלת המרכז שלמדו בו קרוב ל-200 ילדים. אשר להצלחת הרעיונות של אנשי עליית הנוער, השאלה נשארה פתוחה.²⁸

סוגייה נוספת היא העמדתו של הילד כאמצעי לעלייה: בעת העלייה החופשית יכלו לטעון הורים שאין שום סיבה שיעבירו את ילדיהם לטיפול של עליית הנוער, אם הם עצמם מתכוונים לעלות. אך העלייה הטלסקיבית העמידה משפחות רבות מול בעיות קשות, ולא הובטח לאף אחד שיוכל לעלות ארצה ללא קשיים. אחד הפתרונות שנדאה למשפחות, וכבראה התנג עליידי אנשי עליית הנוער עצמם,²⁹ היה למסוד לפחות ילד אחד מהמשפחה, ולאחד מבן

ללחץ על המוסדות כדי לקבל אישור עלייה מיבה אחת היתה הצורך להפחית במספר הנפשות במשפחה, וכך להגביר את הסיכויים לקדם את התנד לעלייה, בהתאם לתנאים שנקבעו עליידי מדיניות המיון. כך מופיעים דיווחים על חורים המוסרים את ילדיהם בשמחה. אך לעתים המציאות לא היתה ורודה כל כך: על אף נבונותם של אנשי עליית הנוער לנהוג ביושר כלפי הורדים, הרי אנשי המחלקה העלייה פעלו לפי קריטריונים שונים, ולא תמיד היו מוכנים להכיר במחויבות המוסרית כלפי אלה שכבר מסרו ילדים לעליית הנוער. הקשיים שהועמדו לפני אלה שנמצאו לא מתאימים לעלייה, יצרו לפעמים תחושה שהמוסדות הישראליים מרמים את בני המשפחות, ומתעלמים מהרצון הטבעי של הורדים להצטרף אל בניהם.³⁰

המציאות המדינית של מרוקו היא ששינתה את תנאי העלייה וגרמה להקלה כמדיניות המיון של העולים. בחודשים הראשונים של 1955 הודגשה ביתר חריפות התסיסה הלאומית במרוקו, שדרשה עצמאות מהשלטון הקולוניאלי הצרפתי. האלימות שלטה ברחוב המרוקאי, והבעו חששות רציניים לגבי עתיד העלייה מצפון-אפריקה בכלל, ולגבי עתידה של עליית הנוער במרוקו, וכן תוניסיה, שגם היא תבעה עצמאות מצרפת.³¹ הכנסת הקרישה דיון ארוך על עתידה של העלייה מצפון-אפריקה, לאור המשכד המדיני החדש, ועל דעת כולם הוסכם שיש לראות בעלייה מצפון-אפריקה עליית הצלה, שלא חלת עליה הסגלות של העלייה הטלסקיבית.³² באותם הימים נשלחו הודעות מטעם המוסד לתיאום לכל המוסדות העוסקים בעלייה ממרוקו, והוכהרה המדיניות החדשה שנחתמה הפעם גם עליידי מדור הקליטה של עליית הנוער.³³ תנאי המיון והקלו גם בתחום הרפואי: בין היתר הוצע שחולי הגזרת, שעד כה המתינו לריפור במחנה של קובלנקה, יקבלו טיפול רפואי בארץ,³⁴ עם גידול מספרם של המועמדים לעלייה הוצע משה קל, שצוות המיון, המתוסר עבודה עכשוו, יסייע לעוברי עליית הנוער להשפיע על ההורים שאינם עומדים לעלות מיד להפנות את בניהם לעליית הנוער.³⁵

מימון ההוצאות

הבטחת הצלחתו של מפעל עליית הנוער היתה מותנית כמובן במימון כספי שיכסה את הוצאותיו. אף על פי שמרוקו עמדה בראש רשימת ארצות המוצא של התנוכים בעליית הנוער בשנות ה-50, לא היו ציפיות גדולות מאפשרות התרמה בקרב הקהילות המקומיות. מקרים של התרמות למען עליית הנוער בקרב קהילות צפון-אפריקה היו בודדים.³⁶ אחד הניסיונות הרציניים למגבית שנעשו במרוקו היה בקונגרס הראשון של קרן היסוד (שעליית הנוער היתה חלק ממנה): באותה ישיבה, שכתסה בקובלנקה בפברואר 1954 ביזמתו של שליח המגבית כרנס (Sauveur Baranès), נכחו נציגיהם הבכירים של המוסדות

היהודים והציונים של מרוקו ונציגי מוסדות העלייה. משה קול ייצג בכבודו ובצמנו את עליית הנוער. אך גם שם, מלבד דברי שבת הדינים, חזמה שהמטרה האמיתית של הכינוס - חיפוש מקורות כספיים - נשכחה.³⁷

למעשה, שני המקורות העיקריים שהבטיחו את פעולתה של עליית הנוער היו התרומות שהתקבלו מהסתדרות הנשים הציוניות "הרסה" באמריקה ומקהילות אנגלו-סאקסיות עשירות. ההתרומות ררשו כמובן פעילות אינטנסיבית של נציגי עליית הנוער, הרצאות ומפגשים. באוגוסט 1954 נסע קול לארצות הברית כדי לנאום לפני ועידת "הרסה" על מצבם של יהודי צפון-אפריקה ועל תובניותיו להעלאת ילדים משם. נאומו לא רק ריגש את הנוכחים, אלא גם נחשב להצלחה מבחינת הכנסותיה של עליית הנוער. עם זאת, הפרסום הרב שנעשה סביב העניין עיוות את המטרה האמיתית, וכמעט שגרם לבעיה מדינית: העיתונות האמריקאית דיווחה שבכוונתו של קול להעלות לאלתר את 450,000 יהודי צפון-אפריקה. המידע על "תוכנית הסרנספר" המדינית התקבל בתמיחה על-ידי השלטונות במרוקו, שביקשו הבהרות מידית ממדינת ישראל, וזו נאלצה להסביר בדרך דיפלומטית, שקול לא התכוון לרדק את צפון-אפריקה מיהודיה במבצע מיוחד, שכוונתו הייתה צנועה יותר ולא הובנו נכון על-ידי העיתונות האמריקאית.³⁸

מלבד מעורבותן הישירה של נשות "הרסה", שאף טרחו לשלוח נציגות למרוקו כדי להכיר מקרוב את המציאות, מצאה עליית הנוער עזרה רצינית מצד ארגונים יהודיים שהקימו סניפים במקום: הסתדרות הנשים הציוניות "ויצ"ו והגינות שימשו כוח עזר לעליית הנוער, אם לא תמיד מבחינה כספית, ועזר לפתוח מבחינה ארגונית וסוציאלית.

השאלה הרתית

מדיניות המיון נחשבה למגבלה שהוגחתה על שליחי עליית הנוער מצד המוסד לתיאום, אך לא היתה זו המגבלה היחידה שהועמדה לפנייהם: בתוך הקהילה המקומית נמצאו גורמים שביקשו לבלום את פעילותם, המפעם מנימוקים שונים. בעלי עמדות בכירות בקרב הציבור הרחי של מרוקו העריכו קשים רבים לפני עליית הנוער. השאלה הרתית צמחה כשהתחילו לקלוט את חניכי עליית הנוער מצפון-אפריקה במוסדות החילוניים בארץ. הרוב המחלט של ההנזיכים היו בעלי אוריינטציה רתית או מסורתית, ואנשי עליית הנוער ידעו ללא ספק שמביעה חילוניות איננה סביבתם הטבעית של הילדים שעלו ממרוקו או מתוניסיה. בתליפת מכתבים עם נציגי המחלקה בארץ, חודה הלה שהמטבחיים של עליית הנוער בארץ הם "לכאורה כשרים, אך למעשה אינם כאלה". דיר מרגלית הסכים עמו, שאם העניין יודע "זה יביא לנוק רב".³⁹

באותו מכתב הביע מרגלית חשש שהצעת הסוכנות להעביר למרוקו אדם

המייצג את הודם הרחי, תפריע לו בעבודה. אך הוא לא ידע שהחלטתה נלקחה כבר ימים לפני כן; באביב 1954 הצטרף אליו הרב אוחנה, ירושלמי, וזאת העיר מכנס שבמרוקו.

אם קיוו ראשי הסוכנות ששני האישים ישתפו פעולה זה עם זה, הרי היתה זו טעות מרה. מרגלית לא עשה מאמצים רבים כדי לתדרך את הרב אוחנה, וזה הצדד העדיף לעבוד בתיאום עם הרבנים המקומיים. למעשה, חוסר שיתוף הפעולה בין מרגלית ואוחנה סימל מאבק כוח המבוסס על חלוקת התפקידים במשרד הסוכנות על מי וזמנים פוליטיים, לפי אותה חלוקה היתה עליית הנוער זכתה הציונים הכלליים, בעלי ההשקפה החילונית, ומשרד העלייה ניתן לזרם הרתית של "המזרחי" והפעול המורחי. היוזמה לצרף נציג רחי לפעילות עליית הנוער במרוקו היתה של ש"י שרגאי, שהחל באותם הימים לכהן כראש מחלקת העלייה בסוכנות היהודית במקום יצחק רפאל. ההחלטה, כאמור, לא התקבלה בהתלהבות בקרב אנשי עליית הנוער: בשטח החלו להשמיע האשמות הדידות: אוחנה התלונן שאיננו מקבל תידרך הולם, ובעליית הנוער התלוננו על חוסר תלותו של הרב אוחנה, "שלא הצליח לשגר אף ילד לישראל".⁴⁰

התלונה העיקרית בקרב נציגי עליית הנוער היתה, שאוחנה התחבר עם יצחק אלמליח, יהודי רחי בעל השפעה רבה בעיר קובלנקה, שהיה ידוע בעמדותיו האנטי-ציוניות. אלמליח התנגד לתרמית האנטי-ציונית שחולבשה עליית הנוער, והציג עצמו כיהודי הראשון במרוקו שעזר לרעיון הקדוש של עליית הארץ הקדושה, וטען שהוא בתחלט מוכן לעזור במידה ילדים בעלייה של הנוער רחי.⁴¹ אולם הכרזות לחד ומעשים לחד: אלמליח החל לתפין במרוקו חברי שטנה על "מעשיה האמיתיים" של עליית הנוער, ותלונותיו אף הגיעו לחדים הבכירים של מדינת ישראל. נשלחו מכתבים לכבוד שטרית, שר המשטרה דאן, בשל היותו בעל שורשים מרוקאיים, וכן לנשיא המדינה יצחק בן-צבי. הסענות נגד עליית הנוער היו חריפות: מסרתה היחידה היא להעלות ילדים, ולצורך זה היא מוכנה להפריד בין הודים לילדיהם, כשהודים לעתים איתם יכולים להתסדרף לילדיהם בגלל בעיות המיון: למרות הבטחות להודים שהילדים ישלחו למקומות רחים, עליית הנוער אינה מכבדת את רצונם.⁴²

כדי להכיר את המציאות מקרוב יצא אלמליח יחד עם אדם נוסף מראשי היהדות השמרנית במרוקו, יעקב אלכריאף, לביקור כמוסדות עליית הנוער בישראל. הריות שהוגש לראשי הקהילות היהודיות של מרוקו היה קיצוני ביותר: "המחת עדיף על סגנון חיים זה", כתבו. לטענתם, רוב רובם של הילדים שנשלחו כיוזמתו של הרב אוחנה נקלטו במוסדות חילוניים, שבהם איראפשר היה למצוא זכר לסמל רחי. הם טענו שהילדים הוכרחו לעבוד בשבתות, האוכל שהוגש להם לא היה כשר. הם הוסיפו עוד, שהוגש לילדים בשר חודר בטענה שיבישראל הכל בשר". בסוף המסמך קראו אלמליח ואלכריאף לציבור היהודי

ממרוקו לא להאמין לכל השקרים של מוסדות העלייה: יהודים הבאים ממרוקו מטופלים כמו עדר של חיות ללא רועה, הלאה המבקשים לשמור על המסורת הרחבת אן מקום בישראל.⁴⁵ הם הפיצו את עמדותיהם בנאומים בבתי-כנסת, וגיוונו את גימיקיהם בסייעונים מוזרים: על הרב אותנה, שבינתיים חזר משליחותו, סיפרו שבלאו אותו בארץ מפני שותנגד להעביר ילדים לקיבוצים של השומר הצעיר. ועוד אמרו, שבארץ שולחים את הילדים לכנסיות, לצורך תעמולתם נגד עליית הנוער גויסו אנשי "אגודת ישראל" מבריטניה ומארצות-הברית, שהעלו את הרעיון לשלוח שליחים למרוקו כדי "להלחם נגד שטיפת המוח של נציגי מפא"י וספ"ס".⁴⁴

המאבק נגד עליית הנוער על בסיס גימיקים דתיים ודמוים עדתיים עורר את זעמם של נציגים משני גופים במדינת ישראל, אנשי המזרחי ונציגי העולים מצפון-אפריקה, אשר עמדו לימין עליית הנוער. ראש המחלקה לתרבות ולחינוך תורני מטעם הסוכנות היהודית, הרב זאב גולד, ביקש להעמיד את אלמליה במקומו: מי שקורא את מכתבך אפשר לו להאמין שאין עמך אחר לממשלת ישראל או לסוכנות היהודית כי אם לפסם את העולים החדשים בבשר חזיר בעל כורחם ולהעביר את בניהם על דתם, וכאילו כל בני ישראל הרושבים בארץ הקדושה הם רשעים כופרים. לא סיפרת כלל שישנם אלפי בתי-כנסיות ועשרות אלפים ילדי ישראל מתחנכים במוסדות דתיים.⁴⁶ גם יו"ד התאחדות עולי צפון-אפריקה, אשר חסין, בא להגנתו של עליית הנוער: לאחר ששלח לנבחרו ציבור של קהילות מרוקו וריח על ביקור אישי שערך במוסדות עליית הנוער בארץ, הפעילה ההתאחדות להץ, כדי "שירחיקו את אלמליה מוועדת הקהילה של קובלנקה, יחרימו אותו וכנפיתו, וירחק מכל עמדה ציבורית".⁴⁶

אולם לא השאלה הדתית הכריעה את עתיד העלייה: אלא הנסיבות המדיניות. במרוקו, כמו בתוניסיה, גבר כוחה של התנועה הלאומית שתבעה עצמאות מהשלטון הקולוניאלי הצרפתי. מהמחצית השנייה של 1955 ידעו כל הגורמים המערובים שעצמאותן של מרוקו ושל תוניסיה היא עניין של זמן בלבד. מוסדות העלייה, על אף מגבלות הקליטה, לא הסכו מאמצים כדי להגביר את העלייה מצפון-אפריקה.⁴⁷ ב-1955 עלו 31,770 מצפון-אפריקה, מתוכם 25,151 ממרוקו. אשר לעליית הילדים, סברו נציגי המשלחת הישראלית של מרוקו, שהמצב הנובחי מחייב גמישות לעומת הנתיחת המוסדות הרשמיים. ראש משרד "קדימה" במרוקו, עמוס רבל, ראה בהצלחת הילדים מטרה עליונה, ולשם כך ביקש ממינה בלומנפלד לא לעכב עלייה של ילדים בגלל מכשולים ארמיניסטרטיביים.⁴⁸

1956 - 1961: עלייה בלתי-לגאלית

שנת קבלת העצמאות וראשית העלייה הבלתי-לגאלית

במאוס 1956 זכו מרוקו ותוניסיה לעצמאות. בשלב זה לא התייחסה ממשלת תוניסיה לעפולה הציונית בתחום העלייה, אך במרוקו המצב היה שונה. עם הקמתה של הממשלה החדשה הכריז ראש שירותי הביטחון, מחמד לגואווי, על סגירת כל המשדרים הציוניים עד 11 ביוני 1956, ולעובדים הישראלים איש-שנות של שבוע נוסף כדי לחסל כל זכר מפעולתם במרוקו.⁴⁹ הרעיון של לגואווי לא באה בהפתעה למוסדות העלייה, היא רק חיזקה את החששות והגבירה את הבהלה בקרב אלפי יהודים, שהחלו להתדפק על דלתות משרד "קדימה" בטרם ייסגר מופית. הבעיה של הוצאת יהודים ממרוקו היתה לגושא מרכזי בישיבות הנהלת הסוכנות בירושלים, שם ניתנו הוראות להקלה נוספת במגבלות העלייה המלקטיבית, ובו בזמן דנו בתוכנית הפעלה של העלייה הבלתי-לגאלית.⁵⁰ ואומנם, לנוכח דרישתם של יהודי מרוקו לעלות מיד ומאידך גיסא, נכונותם של מוסדות העלייה והקליטה להתמודד עם קשיי הקליטה הצפויים, הגיע היקף העלייה ממרוקו לשיאו ב-1956: באותה שנה הגיעו לארץ 36,401 עולים ממרוקו.

גם עליית הנוער והגבירה את מאמציה, אולם להץ החורים, שחששו לעתיד ילדיהם במרוקו, לעתים העמיד את אנשי עליית הנוער במצבים קשים. מינה בלומנפלד מעידה בין וחשבון על מיום תפקידה במרוקו, שהודים נהרו עם ילדיהם למתנה ביום ובלילה, והיו עוזבים אותם ליד השער. להורים לא היה מפק שעליית הנוער תספל כילדיהם ותדאג להעלאתם. הובאו ילדים מכל קצחי מרוקו, ללא הזמנה או התראה, וגם בלי לעבור בדיקות רפואיות. תוצאות הנהייה המבהלת הבלתי מבוקרת לא איהרו לבוא: במחנה עליית הנוער, שיכול היה לקלוט בין 60 ל-80 ילדים, הגיע מספר הילדים הממתנינים ל-550, עד שנציגי עליית הנוער הצטרפו למנות למשטרה כדי להפסיק את זרם הנכנסים.

מלבד המגע עם החורים נדרש צוות העובדים המצומצם של עליית הנוער להתמודד גם עם בעיות של ציד ושל תנאים סניטריים קשים. המתנה יכול היה לספק ציוד לינה בערך ל-100 ילדים, וגם המזון לא הספיק, מחוסר תקציב. אך הבעיה הקשה ביותר היתה המים המזוהמים, שעוררו חשש מפני התפשטות מחלת הטיפוס במחנה. פניות עליית הנוער להיעזר במדריכים יהודים מקומיים כדי לארגן את הילדים, נענו בשלילה מכל הכיוונים: הסתדרות הצופים היהודים הודיעה על תששה מתגובת השלטון, ומורי אליאנס טענו שקיבלו הוראות לא לעזור, והם חוששים לסכן את פרנצתם. גם אנשי הארגון O.S.E., שעד כה

ניכרה תחמתם בתחום הרפואי, הפסיקו את שיתוף הפעולה שלהם עם מוסדות העלייה.⁵¹ הלחץ שנוצר כסחנה הביא את האחראים על העלייה להפיש דרך מהירה להוצאת יהודים והעלאתם ארצה. הילדים עמדו בראש סדר העדיפויות בעיני השליחים. הפיתרון היה העברתם דרך העיר טנגיר, שנשארה בינתיים כמעמד של עיר בינלאומית. הועברו לשם ילדים במספרים קטנים. קבוצה ראשונה של 9 ילדים יצאה בחשאי ב־21 ביולי 1956. עם הצלחת הניסיון הראשון נמשכו המשלוחים מדי יום, וכך הועברו תוך פחות מחודש ימים 269 ילדים. אלה היו הקבוצות האחרונות של ילדים שיצאו ממרוקו כפיקוח ישיר של

ג'יג'י עליית הנוער. באוגוסט נסגרו סופית משרדי עליית הנוער בקזבלנקה, ובספטמבר 1956 עונה מינה בלומנפלד את מרוקו.

אנשי הנהלת הסוכנות ידעו שהפיתרון של טנגיר אינו תשובה להמונים שביקשו לעלות ארצה. בשיבת הנהלת הסוכנות ב־30 ביולי 1956 הובע חשש שגם טנגיר עלולה להיסגר באחד הימים, ולכן הוצע להטיל על גוף מתאים לספל בענייני העלייה ממרוקו. לאחר ויכוח על השאלה מי הוא הגוף המתאים,⁵² החליט המוסד לתיאום לפנות באמצעות שרגאי לראש המוסד לתפקידים מיוחדים ראו, איסר הראל, ולהטיל עליה את ארגון העלייה ממרוקו. תוך זמן קצר הציג הראל את עקרונות העלייה בתנאי מהתרת, שהיו מבוססים על שיתוף פעולה בין מחלקת העלייה של הסוכנות ובין "המוסד": מחלקת העלייה המשיכה להיות הסמכות הבלעדית מבחינה פרייט, ול"מוסד" ניתנה הסמכות לביצוע.⁵³ הורוע המבצעת שפעלה מטעם "המוסד" בשטח היתה "המסגרה", שלקחה על עצמה את האחריות על כל מבצעי העלייה, כולל עליית ילדים.⁵⁴ בספטמבר 1956 החל שלב חדש בתולדות העלייה ממרוקו, שנמשך עד 28 בנובמבר 1961. בעלייה הבלתי־לגאלית, שכונתה "עלייה ב'", יצאו בודאי מתחת ידו 26,000 עולים, מתוכם כמה מאות מטעם עליית הנוער.

1957-1960 - ארבע שנים קשות

על אף הקשיים והמגבלות המשיכה עליית הנוער להפיש פתרונות להוצאת ילדים ממרוקו. בהודפניות רבות חזר משה קול על תקוותיו להגיע למספר של 100,000 בקלטים במסדות עליית הנוער עד שנת 1960. תוכנית כזו ניתן היה ליישם רק עם הנברת העלייה של ילדים מצפון־אפריקה, במיוחד ממרוקו.⁵⁵ עוד בשנת 1956 פנה קול לגבי רוזולט וביקש ממנה להתערב באופן אישי לפני הסולטאן מוחמד החמישי, כדי לאפשר את המשך הוצאת הילדים היהודים עליידי עליית הנוער. גבי רוזולט שימשה מאז 1952 פטרתית עולמית של עליית הנוער, וכרעיית נשיא ארצות־הברית לשעבר, היה יסוד להניח שמוחמד החמישי לא ידחה את פנייתה על הסף. בקיץ 1956 היא פגשה בלונדון עם יוצרי האיש של הסולטאן וזה הוכיח לה את נאמנותו של מוחמד החמישי,

הרכיב לשמור תמיד על "ידידות עמוקה ביותר" ביניהם.⁵⁶ נראה שירידות זו תרמה לפעילות התקינה של עליית הנוער בתחשים הראשונים של מרוקו העצמאית, אך היא לא נמשכה זמן רב. בראשית נובמבר שלחה גבי רוזולט מכתב לסולטאן ובו ביקשה אישור להמשך הוצאת ילדים יהודים מטעמים הלא־ניסריים: אולם פנייתה נדחתה. הנימוק של הסולטאן היה, כי למרות נכונותו להיענות בחיוב, הוא חושש מתגובתו של נאצר נשיא מצרים, שהיה ללא השפעה רבה בכל העולם הערבי.⁵⁷ תקופת שלטונו הקצרה של מוחמד החמישי האוסנתה בעמדה אמביוואלנטית כלפי עליית היהודים ממרוקו. בשיחות פנימיות התפרשו דעותיו כמתונות ביותר,⁵⁸ אולם באופן מעשי, משלה מרוקו הקצינה את מדיניותה כלפי הציונות וכלפי כל אפשרות של יהודים לעזוב את מרוקו באופן הופשי. המלך לא השמיץ מעולם הכרות קיצונית, אך בעיתונות המקומית, שביטאה השקפות מכל הזרמים הפוליטיים, נהגה מפלגת האסתקלאל המזוהה עם השלטון, הוכעו עמדות חרמטשמעיות נגד סוג של פעילות ציונית.⁵⁹ המדיניות האנטי־ציונית שנברה בממשלת מרוקו נבעה ללא ספק מתהליך התקרבותה של מרוקו לעולם הערבי, והיא גדלה עם התערבותה לליגה הערבית ב־1958.⁶⁰

טבלה 4: עליית הנוער מצפון־אפריקה, אוקטובר 1956 - אפריל 1961*

	מ"1.10.56	מ"1.4.58	מ"1.4.59	מ"1.4.60	מ"1.4.61
	עד 1.4.58	עד 1.4.59	עד 1.4.60	עד 1.4.61	סה"כ
צפון־אפריקה	608	31	35	89	763
סה"כ עה"נ	1,169	150	152	192	1,643

* המקור: סיכומים של הסוכנות היהודית לארץ־ישראל, מחלקת העלייה. בסיכומים מופיעה צפון־אפריקה כגוש אחד; המספר המשוש של העולים ממרוקו בלבד הוא כ־608 ילדים.

מבחינה מספרית נחשבת שנת 1956 להצלחתה של עליית הנוער, שכן תחשו מעתיד לא ברור הביא הורים רבים לשלוח את ילדיהם לבדם דרך עליית הנוער, תוך תקווה שלא ייחזק הזמן והמשפחה תתלכד שוב בישראל, אולם באופן מעשי גרם הניתוק המשפחתי לבעיות רבות. יישום התכנון לא היה קל, ומספר גדול של ילדים מצאו עצמם בארץ ללא הורים, ומבלי לדעת מתי יראו אותם שוב. סגירת שערי מרוקו על הוריהם שנשארו שם הביאה ילדים רבים, שה עתה הגיעו לארץ, למצב של חרדה קשה. פורשטיין ציין באוקטובר 1956, שכל

אחור בכאום של הורים מעורר אצל הילדים חשש שמא בכלל לא ייגנשו שוב עם הוריהם.⁶¹ במקור על ילדי צפון-אפריקה שהזא פרסם עם אנשי צוותו משווייץ, נמצא שרוב הילדים העולים דחו כל גיטיון של המדריכים בארץ לשוחח עם על הוריהם. המחקר הצביע על תחושה של רגשי אשמה מצד הילדים.⁶²

בעקבות הניתוח הממושך מהילדים וחוסר היכולת לעזור את מרוקו לצמיחתו, הועלה רעיון לארגן נסיעות של הורים ממרוקו כדי לבקר את ילדיהם במסורח עליית הנוער בישראל. היוזמה לתוכנית הועלתה ב-1957 על-ידי אשת עסקים יהודיה מקובלנקה, לובה כהאן (Luba Kahan). היא העלתה הצעות אופרטיביות: היא הדגישה שמטרת הנושים היא לראות את ילדיהם בלבד, ואין להתייחס לנסיעתם כאל נסיעה של תיירים רגילים. המצב הכספי של המשפחות לא איפשר נסיעת תענוגות, וגי' כהאן רצתה שמוסדות עליית הנוער בארץ יפעלו למתן הנחות גדולות, כדי לאפשר למירב ההורים לנסוע לביקור. מאחר שלרובם היו קרובי משפחה בארץ, היא סברה שלא יהיה צורך בהסדרי לינה מיוחדים, ועוד הוסיפה, כי אין מקום לארגן להם סיד מודרך בארץ, לא רק מטעמים כספיים, אלא גם מכיון ששאיפותיהם התיירותיות אינן יתרו מביקורי משפחה באוטובוסים ונסיעה אחת לירושלים. להערכתה, אם תשיג עליית הנוער הנחות של עד 50%, לא יהיה זה הפסד לחברות הנסיעה, כי היא העריכה שצטטר המועמדים לביקור כוח יגיע ל-1,000. כדי לשכנע את סמנכ"ל עליית הנוער, ר"ר מרגלית, בכדאיות המבצע, הסבירה גבי' כהאן, שאם הנסיעה תצא לפועל, תרחיף עליית הנוער מהתעמולה האהדת של הורים המאושרים שיהוו למרוקו, וכך תזכה בכוננות של הורים נוספים לשלוח את ילדיהם לארץ.

הנסיעות המאורגנות התאפשרו בזכות מעורבותה ופעולתה של בעלת הברת נסיעות, הלן תורג'מן (Tordjman), יהודיה ממוצא אירופי הנשואה ליהודי מקומי, שלא הסתירה את עמדתה הפרוצרית.⁶³ לא נמצאו פרסים על ייחוסה של תוכנית הביקורים, אולם אם אומנם יצאה לפועל, נראה שהרומחה לא שירתה רווקא את הציפיות של עליית הנוער. שכן הורים לא מיהרו לשלוח את ילדיהם לעלות לבדם.

כל הורכים כשורת

בארץ הנוצו עמדות מנוגדות לגבי העלאת ילדים ממרוקו. דעת השוללים את פעולת עליית הנוער במחחרת היתה, כי הורים לא יסכימו להיפרד מילדיהם, ואין לשלוח לשם כך שליח מיוחד משעם עליית הנוער. דעת המחייבים היתה, כי "מצוה היא לעשות כל אשר בידה לשם העלאת ילדים משם, ואפילו בממדים קטנים אין להפסיק את העלייה". בקרב ראשי עליית הנוער לא היה ספק, שדעת המחייבים את המשך הפעילות היא הצדקת, וכל הצעה על דרך חדשה של הוצאת ילדים ממרוקו נדונה בכובד ראש.

אחת השיטות שנוצעה כדי להגביר את מספר הילדים העולים, היתה הוצאתם ממרוקו תחת מסווה של פעולות שונות. הרעיון היה לשלוח ילדים למחנות נופש, למחנות קיץ או לסמינרים, ומשם להעלותם ארצה. מאחר שהיה מדובר במספרים קטנים, סבד כי שאלת המועמדים לעלייה לא תהווה בעיה, מה עוד שנוצרו שמעות על חשיפת ילדים יהודים, בעיקר בנות. על-ידי ערבים לאומניים, והעריכו שחשש ההורים יגביר את נכונותם להוציא את ילדיהם ממרוקו.⁶⁴ ראשי עליית הנוער היו מודעים לסכנה שתהיה תגובה שלילית מצד שלטונות מרוקו, אם ייווצר להם שהילדים לא חזרו ליהודיהם בתום "מחנה הנופש" בחז"ל, אך התחליף - להישאר בחיבור ילדים - נראה גרוע יותר. ולכן החלט לאמץ את הרעיון. הכתובת העיקרית לביצוע התוכנית היתה בית-נופש בשווייץ. איש הקשר בין מרוקו לשווייץ היה נציג עליית הנוער שישב בדרום צרפת, וכשווייץ עצמה היה פרופ' ז'אק בלוך (Jacques Bloch) האחראי על קליטת הילדים עד מעברתם ארצה, בהיותו נציג ארגון O.S.E. בג'נובה. התנאי של בלוך היה, כי גם הילדים יפיקו תועלת משיתוף הפעולה: הם לא יועברו ישירות לארץ, אלא יישארו בבית-הנופש השווייצרי Home de la Forêt במורג'ין (Morgins) לתקופה של חודש עד שנה לצורך המעבר הדרוש. הסידור המוצע היה אמור לא דק להועיל לילדים עצמם, אלא גם למנוע שאלות מיותרות מצד השלטונות בשווייץ.⁶⁵

למעשה, הרעיון של "אידות ילדים" בבתי-נופש פתר בעיה רצינית של ראשי עליית הנוער, שהתבשרו על כוננות הגיוינט לפרוש מהשתתפותו בהחזקת כמד הילדים בקאמבוס. הגיוינט היה השותף העיקרי של עליית הנוער בהחזקת המחנה של צרפת, ומידוש ההודעה היה צמצום הפעילות דרך קאמבוס. עד לסגירתו תוך מספר חודשים.⁶⁶ הילדים נשלחו איפוא למחנות קיץ, אך קבלת הפנים לא היתה קלה; לא תמיד נמצאו במקום מדויכים מתאימים להדרכת הילדים, ומול חוסר היכולת לעתים לספל במקרים קשים, החלט להתזיר את הבעייתיים ביותר למרוקו.

לאור הכשלונות בקליטת הילדים במחנות המעבר בשווייץ ובצרפת, החלט לאמץ את ההצעה של אנשי "המסגרת" שפעלו במרוקו: אלה העריכו שבמדוקו נמצאים מועמדים רבים המתאימים לעליית הנוער, ולכן יש מקום לשלוח נציג מטעם עליית הנוער שילמד את הנושא.⁶⁷ בסוף 1959 נשלח יעקב ברק לתקופה של שלושה עד ארבעה חודשים "כדי לבחון את מצב העניינים מכל הבחינות". התגובות שהוא קיבל היו בודדות: "לכרוך בהקפדה מלאה את התאמת הילדים המועמדים למסגרת החינוכית של עליית הנוער, ולבדוק מה הסיבות לכך שהורים רוצים לשלוח ילדיהם; לבדוק אם קיימת דרך בטוחה להעלאתם, ואם קיימת אפשרות של פעולה משותפת."⁶⁸ בראשית עבודתו במרוקו דיווח ברק שאומנם מספר המועמדים הוא דג, אולם הוסיף כי מעטים בלבד היו מתוך

השכבה האמידה; הרוב היו יהודים, ממשפחות שנפרדו ומשכבות עניות של משפחות מרובות ילדים. אף על פי כן סבר השליח שיהחזיר האנושי גראה טוב, והוא הציע לבדוק אפשרות של העלאת ילדים מכת-יהודים. מאותו דיווח ניתן להבין, שכך לא מצא תשובות ברורות לבעיות האדמיניסטרטיביות ולבדיקות הרפואיות הפסיכולוגיות.⁶⁹

ברק סיים את תפקידו באפריל 1960, והשאיר את העבודה של העלאת הילדים תחת אחריותה של "המסגרת". אולם שוב, לאור ניסיון של מספר חודשים ב-1959, הביעו ראשי עליית הנוער את אכזבתם מפעולות אנשי השדה, שכן נשלחו ילדים עם בעיות קשות, והתגובה היתה חריפה. במכתב למנכ"ל מחלקת הקליטה, ברוך דובדבני, כותב אומגסקי: "אני גוכח לדעת כי המשפלים בעניין עליית ילדים, החליטו להעלות כל יוצא דופן שהגורמים שם רוצים להתפטר ממנו ולהטיל את כל העומס ועול הטיפול על עליית הנוער. כל אלה שהגיעו עד כה הם תזוכים מופרעים קשה, מפגרים קשה, שהסוכנות באמצעות עליית הנוער תצטרך לספול בהם עד 120 שנה." הוא מסיים את מכתבו בהצעה אכזבה על פעולת אנשי המקום שדאגו לבחירת הילדים, ומודיע שאין צורך להמשיך להעלות ילדים במסגרת עליית הנוער, "כי היא תסרב לקבל אותם, היא לא תספול בהם ותתבע מהאחראים החוזרים למדוק".⁷⁰ ואיננו החזירו ילדים.

מבצע "מוראל"

הרקע המדיני

על אף האכזבות, ספק אם מישוה מאנשי "המסגרת" או עליית הנוער התייחסו ברצינות להחזרתו של אומגסקי - כולל הוא עצמו. שכן הנסיבות המדיניות שפקדו את מרוקו באותה עת הפכו כל מבצע עלייה מטעם "המסגרת" לפעולת הצלה, וכולם היו תמימי דעים שיש לעזור לכל יהודי ורצה לעזוב את מרוקו. ב-1959 הורגשה הקצנה נוספת בעמדתה האנטי-ישראלית של ממשלת מרוקו: הדעתה על ביטול קשר הדואר עם ישראל, הורדיפות אחרי כל חשוד בפעילות ציונית לא היו אלא ביטויים לאוריינטציה הנאצריסטית של מרוקו.⁷¹ לאחר הצטרפותו לליגה הערבית הציע מוחמד החמישי לקיים בקונבנקה את הכינוס הבא של שרי החוץ הערביים, שעמד להיערך בספטמבר 1959, ובסוף 1960 התבוננה מרוקו לכינוס המנהיגות הפאן-אפריקאית, שהאורח המרכזי בה היה נאצר. על רקע זה המשיכה "המסגרת" את סידרת מבצעי "עלייה ב", שבהם הועלו גם קבוצות של ילדים. בדצמבר 1960 יצאה קבוצה של 60 נערים ונערות בדרך הים, ובפברואר 1961 הועברה קבוצה נוספת של 22 ילדים

למדוג'ין.

טביעת האוויה "אגוז" (Pisces) בינואר 1961, שבה נספו 44 מעפילים בדרכם לתחנתם הראשונה של חוף גיברלטר, לא שינתה את העמדה הרשמית של ממשלת מרוקו, שהמשיכה לגנות את "הציונות הבינלאומית המעודדת את יהודי מרוקו לנטוש את מדינתם".⁷² תגובתו האישית של המלך בעקבות טביעת "אגוז" שוב נראתה סותרת את העמדה הרשמית של השלטון ביחס לעליית היהודים ממרוקו: במספר פגישות שערך עם נכבדים יהודים הוא השמיע דעות מתוננות, שלא הצדיקו את הרדיפות של ממשלת מרוקו אחר היהודים החשודים בשיתוף פעולה עם גורמים ציוניים.⁷³ בהודשים שלאחר מכן הפתאומי של מוחמד החמישי, ב-26 בפברואר 1961, הורגשה הקלה במתן האישורים ליהודים אשר ביקשו לצאת את מרוקו, אולם נראה כי המפנה לא גבע דחקא משינוי במדיניות עליית הנוער, חסן השני, או מהלחץ שהפעילה דעת הקהל העולמית לאחר פרשת "אגוז", אלא משאיפתה של מרוקו לזכות בתמיכה אחרת של ממשלת ארצות-הברית. מרוקו נכבצה איפוא ללחץ דעת הקהל המערבי ביחסה להגירת יהודיה, במידה רבה משום שהיתה זקוקה לסייע אמריקאי.⁷⁴ בנוסבות אלו יכלו אנשי הקונגרס היהודי העולמי לנהל מסע ריפולומטי אינטנסיבי, עד כדי הבטחה מצד פקידים בכירים בשלטון המרוקאי, שתונגה ליברליזציה דיסקרטית ביחס ליציאה של יהודים ממרוקו.⁷⁵

סיומה של תקופת העלייה הבלתי-לגאלית הלך התקרב: ב-28 בנובמבר 1961 נפתח מבצע "יכין", שהיווה עידן חדש בתולדות עליית יהודי מרוקו, ומכונה גם "עלייה ג'", ובו נתאפשרה יציאת היהודים כמעט ללא הגבלה, אם כי לא בצורה גלויה.

מפנה בעליית הנוער - מבצע "מוראל"

שנת 1961 היתה שנת מפנה גם בעליית הנוער ממרוקו. המפנה לא היה בשינוי השיטה אלא בשינוי הגישה. למן סוף 1960 הוחלפו דעות על הדרך היעילה הטובות של פעילות כשטה. רעיון העברת הילדים למחנות נופש נשאר הרעיון המרכזי, אלא שהפעם ביקשה עליית הנוער לתכנן היטב כל שלב בתהליך העלאת הילדים וקליטתם בארץ. תכנון מפורט של כל השלבים הכבשה הביצוע, להערכתם, ימנעו מקיים מצערים של החזרת ילדים להודים, כאמור, לא היה כהחלטה זו דבר חדש, מלבד העובדה שבניגוד למה שבטעה עד כה, הם ביקשו הפעם לנגל היטב את האמצעים שעמדו לרשותם: לא לראות בבתי-הנופש בתי-מסעבר הגילים, אלא מחנות להכשרה רצינית לקראת עליית הילדים. תכנון כזה חדש כמובן לא רק הכנה ארגונית יעילה, אלא גם הוצאות כספיות מעבר למקובל עד כה,⁷⁶ וכן שיתוף פעולה מלא עם שאר המעורבים בארגון: אנשי "המסגרת" במרוקו ומנהל O.S.E. בשווייץ, האחראי על קליטת

הילדים במוסד של מודג'ין, חך תיאום מלא עם נציגי מחלקת העלייה שישבו בצרפת.

החיפוש אחר אדם מתאים שיענה על הקריטריונים החדשים להעלאה השאית של נוער ממרוקו לא ארכו זמן רב. בינואר 1961 ביקש דוד ליטמן (Liuaman), יהודי-בריטי שהתגורר בשווייץ, להיפגש עם מנהל O.S.E. בניויה, פרופ' בלוך. לפי הערות שפרסם לאחר שנים על עבודתו במרוקו, היה ליטמן להוט לתרום משהו בנושא הקשר להצלת יהודים, וכך הוא הציג עצמו לבלוך. "יחסו של ליטמן הגיעה בעיניו הנכון, ותוך זמן קצר בלוך הפגיש אותו עם נציג "המוסד". לאחר שנבדקה ואושרה התאמתו לתפקיד הגיע ליטמן יחד עם אשתו ובתו לקובלנקה במאוס 1961. תוך מספר שבועות הוא ארגן קבוצה ראשונה של 127 ילדים, שיצאה בחודש יוני, ועד ילי אותה השנה הוציא מספר כולל של 530 ילדים.

פעולתו של ליטמן התייחדה לא רק במספר הגדול של הוצאה ילדים יהודים, אלא גם בדרך המיוחדת שפעל בה כדי להציאם.⁸⁵ הארגון הוצאת הילדים לא נעשה הפעם בדרך מתחרתית, אלא בצורה גלויה, במסווה של מפעל פילנתרופי לילדי צפון-אפריקה, בשם OSSEAN. ליטמן הגיע למרוקו מצויד במכתבי המלצה מטעם ארגונים שווייצריים: Commission pour l'hospitalisation de malades étrangers en Suisse והצלב האדום השווייצרי. מיד עם בואו הוא פנה לפקידים מרוקאים בכירים כדי "לקדם" את מטרת המוסד שהיה אמור לייצג: ארגון מחנות גופש בשווייץ כעזרה לילדים מרוקאים שזקוקים לסיוע בריאותי. הצעותיו נענו בחיוב, ותוך ימים ספורים הוא קיבל מכתבי המלצה משר הבריאות וממוכיל הארגון הלאומי לעזרה הודית (Entraide Nationale). בעקבות הצלחתו ביצירת קשרים אישיים, ניסה גם ליטמן להיפגש עם בתו של המלך, ללה עאישת.⁸⁶

גישתו המקורית של ליטמן ואופן עבודתו ביטאו לעתים הרפתקנות מיוחדת כעיני מעסיקו. בעת גיטו הוא התבקש להתמקד באיתור ילדים מתאימים והעלאתם ארצה, ולא דובר על תריגה מובלחת משימתו. לכן נציגי מחלקת העלייה ועליית הנוער שעמרו בקשר עמו בצרפת קיבלו בהתמיכות את תוכנית הפעולה שהציג לפניו, שבללה בין היתר הצעה לסבסד משלוח של ילדים מוסלמים למחנה הגופש של מודג'ין, כדי להבטיח כיסוי לפעולתו.⁸⁷ אך על פי כן קיבל ליטמן אישור להמשיך במשימתו, ובתוך מרוקו הוא נהנה משיחון פסולה מלא של ראשי "המסגרת". בחודש אפריל הוא פתח משרד ייצוגי של הארגון OSSEAN, משם ריכו וארגן בעזרת אשתו את עליית הילדים.⁸⁸

עליית הצלה

מבצע "מוראל" היה מבצע משותף של ליטמן ושל אנשי "המסגרת", אך עם

ואף ישי-לוכור כי להישות יהודים היתה מפני שראו בעלייה זו עליית הצלה, ונתנו למשרדו של ליטמן. מתוך תחושה זו של הצלת ילדים הסכימו הורדים המוסלמים רבים להיפרד מילדיהם, גם כשתאריך עלייתם נקבע ליום שבת.⁸⁹ גם האמון הגבוה של בנות שנשלחו במבצע "מוראל" (46.5%) מעיד על האופי המיוחד של עליית ההצלה: התורים היו מעוניינים להרחיק את בנותיהם מסביבתן הברברית.

במהרה שהתגב לאתר עלייתם ניתן ללמוד על הרקע המשפחתי של ילדי המבצע: 10% בלבד באו ממשפחות שבהן יש 2 - 4 ילדים; השאר באו ממשפחות שבהן 5 ילדים ויותר (45% היו ממשפחות בעלות 8 ילדים ויותר). רוב הילדים התגוררו ערב עלייתם במלאה של קובלנקה או בריכוזים היהודיים הקרובים למלאה, והיו ברמה כלכלית נמוכה; 20% מאבותיהם של ילדי המבצע היו קובטלים, ובין המפרנסים גרשמו הרוב כרוכלים, סוחרים ועירים, בעלי מלאכה אינדיבידואליים בלתי-מקצועיים. אמהות מעטות (10%) יצאו לעבודה. אלה העסקו בתופרות, זבניות, פועלות וטבחיות.⁹⁰ נראה שהרקע הסוציו-כלכלי של הילדים יכול להסביר את גבונות התורים לשלוח שניים, שלושה ולעתים אף ארבעה מילדיהם במבצע "מוראל". לעליית הנוער היו איפוא יתרונות רבים בעיני המשפחות: מלכד הפתרון הסוציאלי, עליית ילדיהם הבטיחה להורים לקדם את נכותם לעלות ארצה גם בהתאם לעיקרון של ליבוד המשפחות, וגם מכיון שהקטנת מספר הילדים במשפחה הקלה על זיחז העלאתם ארצה; שכן מסיבות טכניות היה קושי להציא במחירת משפחות מרובות ילדים.

מול המציאות הסוציו-כלכלית של הילדים המועמדים לעלייה, סבר ליטמן שיש לפרש את עקרון הסלקציה בדרך חדשה: "מדיניות הסלקציה", כתב ברורה שהגיש למשה קול, "היתה להציל את העלובים ביותר, מכיון שהאחרים יוכלו תמיד לדאוג לעצמם". ליטמן הוסיף ברורה שאין להתפלל ש-25% מילדי "מוראל" נחשבו למקרים סוציאליים, שכן 95% מהילדים נבחרו מתוך המגורים הבעייתיים ביותר של הקהילה היהודית המקומית.⁹¹ בהתאם לתפיסה זו, צוות המיון המקומי מטעם "המסגרת" גם לא התחשב במגבלות הגיל המקובלות עד כה, הוציא ילדים מגיל 9 עד 17. גישת "הסלקציה התפוכה" התקבלה בדאגה על-ידי נציגי עליית הנוער בצרפת ובשווייץ, שהתלוננו, עם בואם של הילדים הראשונים למודג'ין, על "גורמים בלתי-מתאימים", והיפשו אפשרות להתוודר למרוקו כמה ילדים שהוגדרו כ"מקרים לא רצויים".⁹²

מאותה סיבה חששו אנשי עליית הנוער מהרעיון של ליטמן לשלוח את קבוצות הילדים עם דרכונים קולקטיביים: הם הבחירו שמתן דרכונים קבוצתיים יקשה על החזרת ילדים לא-רצויים למרוקו.⁹³ אולם על אף החששות של מעסיקיו החל ליטמן לשלוח נערים ונערות בעזרת דרכונים קולקטיביים, והווי למעשה הפעם הראשונה בתולדות העלייה הכלת-לגאלית שהתנהגה שיטה זו.

עם ראשית מבצע "יכין" שזכה אימצה "המסגרת" את הרעיון, ובתקופת שבין 27 בנובמבר 1961 ו-31 בדצמבר 1964 הוצאו יותר מ-50% מהעולים (47,127 נפשות) בעזרת דרכונים קולקטיביים.

"שוד הילדים"

בסרם הספיקו מארגני מבצע "מוראל" לתגוג את הצלחתם, התפשטה בקרב הציבור הדתי בארץ הידיעה על הגעתם של כ-500 ילדים "מאחת מארצות ההצלה". אנשי דת התלוננו שהילדים העולים, שבאו רובם ככולם ממשפחות דתיות, "הוחזקו בחבאי כפייה אנטי-דתית במחנות המיון של עליית הנוער; הבנים, טענו, אולצו להשליך את כיפותיהם, והבנות לבשו מכנסיים קצרים בניגוד לרצונן". עד מהרה הפך הנושא לזיכרון ציבורי, שהתמקד בשאלת הדתיות של המוסדות שקלטו את הילדים; ראשי עליית הנוער הסבירו שרוב הילדים נקלטו במוסדות מסודתיים, ואילו הדתיים, שהתבחשו למושג "מסודתי", הגדירו מוסדות אלה כהילוניים, ודרשו "שהילדים ישלחו למוסדות דתיים ולא מסודתיים".⁸⁷

העיתון הצופה התייץ על מהדורה חדשה של "ילדי טהראן", והרב יצחק אברתצידה, רבה של מלגה, הצהיר שהדתיים "לא יעברו כשתיקה וירעישו עולם על שוד ילדים". ואומנם מופצת גדולי התורה ו"חבר פעילי המחנה התורתי", שהבטיחו להילחם עד תורמה למען סחר המין בעליית הנוער, גייסו למאבקם קבוצה של 250 רבנים מארצות-הברית, ששהו בארץ באותם ימים. נראה כי גופים דתיים, שאף ארגנו הפגנות נגד "שוד הילדים" והעברתם על רחם ועל דעתם, ביקשו לבצל סוגיה זו לצרכים פוליטיים: הבחירות לכנסת החמישית היו קרובות, ובקרב הציבור החילוני הושמעו רמוזים שהמפד"ל הצטרפה לזעקת השוד ערב ההליכה לבהירות, "פן יגידו שאינה ניצבת על משמר הדת".⁸⁸ אולם נושאי הדגל של הזעקה בזירה הפוליטית היו אנשי אגודת ישראל, שהעלו הצעה לדין בכנסת בעניין מיון הילדים בארץ. הצעתם, שהתבססה על תלונות שנשמעו מפי ילדים ממבצע "מוראל", תבעה להפסיק הכוונת לילדים דתיים למוסדות חילוניים או מסודתיים.⁸⁹

הלחץ הדתי נשא פרי: מבין 280 הילדים הראשונים שנשלחו למקומות קליטה קבועים, 41 נקלטו במוסדות מסודתיים ו-28 בלבד במקומות קליטה חילוניים; שאר הילדים הגיעו למוסדות דתיים.⁹⁰

סוף דבר

מבצע "מוראל" היה המבצע האחרון של הוצאת ילדים בתקופת "עלייה ב". ההכנות של מוסדות העלייה לקראת העלייה המוגברת היו ידועות לראש

עליית הנוער, ואלה התכוננו לקראת תוכנית מתאימה של עליית הנוער, בהתאם לנסיבות החדשות. בהקשר של עתיד עליית הנוער במרוקו, העלה אומנסקי סוגיות לדיון בנובמבר 1961, שרובן באו לשנות את דרכי הקליטה במוסדות עליית הנוער בארץ. הוא פסל אפשרות לקלוט ישירות ילדים מבתי-יתומים ממרוקו, מכיון שהילדים שהיו בטיפול של מוסדות אלה היו לאו דווקא יתומים, לרבות, אלא ילדים מפגרים ומופרעים ביותר.⁹¹ ככלל, הוא המליץ לא להעלות ילדים של הורים שנפסלו לעלייה, כדי לא ליצור בעיות ליחידות לאחר עלייתם. למעשה, אומנסקי הציע לחזור על פעולה יוזמה של ארגון קבוצות החוגים שערך את ההכנות שלמחנה ארצה, רק לאחר כדאן יקלטו הילדים המתאימים במסגרות החינוכיות של עליית הנוער. הוא קבע, בניגוד למקובל, כי הילדים המתאימים לקליטה במוסדות עליית הנוער בארץ יפורדו מהוריהם רק לאחר בואם ארצה, ולא בארץ מוצאם או בארץ המעבר.⁹²

נקודת המוצא של אומנסקי היתה כי יש ללמוד מניסיונות העבר, וגם לקחת כחשבון את המצב שיווצר בעקבות העלייה ההמונית הצפויה. הדגש על קליטת ילדי העולים היה הכרח המציאות. מ-27 לנובמבר 1961, ראשית מבצע "יכין", ועד סוף דצמבר 1964 קלטה מדינת ישראל 89,711 עולים ממרוקו, מתוכם 49,357 ילדים.⁹³ על רקע הקליטה ההמונית הציבה לעצמה עליית הנוער אתגר חדש: לאחר העידן של הצלת הרוח הצעיר ביהדות ארצות המזרח בשנות ה-50 חתרה עליית הנוער בשנות ה-60 לגשר על פערים חברתיים ותרבותיים, עליית ילדי הקניית ערכים חינוכיים לנערים בעיירות פיתוח ולא להנמצאים במזוקה נפשית ופיזית.⁹⁴

- זונבורן (14.7.49), נציגי עליית הנוער במאריס: הם מתלוננים על נוער מאוד בעייתי המגיע אליהם: עקב לחץ של הורים רבים, שלוקחים את ילדיהם חזרה בגלל הפרסום השלילי על קליטתם בארץ, "ממלאים את החלל בילדים שנאספו בחיפזון ברגע האחרון, אעה"נ 649/2660.
- דו"ח של מחלקת העלייה לקונגרס הציוני הכ"ד, ירושלים תשס"ג: על תנאי הסלקציה הספציפיים לעליית הנוער, ראה: דו"ח על סיורו של מנכ"ל משד הנריאות, ר"ר בטיש, בצפון-אפריקה באוקטובר 1955, אעה"נ 63/1087.
- Schechman, pp. 289-291; מאל, עמ' 38-39; ליסק, עמ' 14-13.
- אומנסקי, "סיכום הדיון על ענייני מרוקו", 11.11.54. ראה גם מכתבו של ד"ר ספירו לאומנסקי על הצעותיו של ד"ר מרגלית על טיפול בתולי גרענת, 25.11.54, אעה"נ 63/1089.
- מתוך פרוטוקול ישיבת המוסד לתיאום, 15.3.53, אא"מ/1953.
- דו"ח של פוירשטיין על ביקורו במרוקו בחלי 1955, אעה"נ 63/1089.
- אומנסקי למרגלית, 16.1.55, אעה"נ 63/1091.
- קול לר"ד בטיש, 21.12.55, אעה"נ 63/1087.
- בלומנפלד לקול, 9.5.55, אעה"נ 63/1089.
- ראה ציור התבניות בין ד"ר מרגלית ל" גולן בשנים 1953-1954, א"מ ג.צ. 28/2. ראה גם מכתבה של בלומנפלד לאומנסקי מ-10.4.55, אעה"נ 63/1089.
- ראה מכתב מ-13.6.54 של השליח יאיר וזאר למוכיר קיבוצו, אפרים, מרמת-יהונן; הוא מצין שהמרכז תוקם בזמנו כמקום ריכוז למועמדי עליית הנוער, והוא מילא תפקיד חשוב מאוד בשטח זה, אך מאז פחתה עליית הנוער, הוא הפך למוסד חינוכי לילדים וילדות בני 14-17 אשר לא מצאו מקומם בבתי-הספר של "אליאנס", א"מ 11/3/ע.25. כתבות על פעילותו הסוציאלית של המרכז ב-Le Petit Marocain, 2-3.7.54.
- ראה מכתבה של בלומנפלד לקול, 15.5.55, אעה"נ 63/1089.
- בלומנפלד לקול, 28.3.55, 26.5.55, אעה"נ 63/1089.
- ראה דיווחיו של אומנסקי: "סקירה קצרה על המצב במרוקו וסוגייה", מנובמבר 1955: "סקירה על המצב במרוקו", 23.12.55, אעה"נ 63/1087.
- דו"ח ישיבת הכנסת, המוקדשת לעלייה מצפון-אפריקה, 1.9.55.
- ראה מכתביהם של דינהולד לבלומנפלד, 3.9.55, ושל יערי לבלומנפלד, 23.5.55, אעה"נ 63/1090.
- ד"ר קסל אל ר"ד בטיש, 23.9.55, אעה"נ 63/1090.
- קול לשרגאי, 21.12.55, אעה"נ 63/1087.

הערות

- 1. ליסק: המבצע החבר לפניכן אצל שגב, עמ' 216-233.
- 2. ליהמתה של עליית הנוער שותפו גם מחלקת העלייה של הסוכנות ו"המוסר". סוגייה זו תידון בהמשך.
- 3. על ראשית דרבת של עליית הנוער, ראה: קורות, עמ' 11-33.
- 4. עלון סטטיסטי על עליית יורים תועד מצפון-אפריקה 1.10.48-1.4.50.
- הסוכנות היהודית לארץ-ישראל - המחלקה לעליית הנוער.
- 5. קול (1961), עמ' 238; קול (1981), עמ' 264; ראה: מברק של קול מ-27.9.49, אעה"נ 649/2660, וכן דו"ח בעיתון הנוקר, 30.9.49.
- 6. ראיון אישי עם משה קול, 2.12.86.
- 7. "עליית תימן ובעיית אפריקה", הארץ, 22.4.49.
- 8. ח' זונבורן לסמי הלוי, 27.9.49, אעה"נ 649/2660.
- 9. פ' ליכטנשטיין אל מ' קול, 16.8.49, אעה"נ 649/2660.
- 10. מכתב (בצרפתית) של סחאן אזולאי מ-26.7.49, אק"מ 2/חז"ל, 17/91.
- 11. באסון נספו שישה אנשים נוספים, שתי מלוח וצוות הטייסים La Gazette d'Istabl, 24.11.49; Radar, 43, déc 1949; הארץ, 22-24.11.49; חיים סעדון (עורך), ילדי אוסלו, תל-אביב 1989.
- 12. דו"ח של אומנסקי לנחום מנדלסון במאריס, 12.10.53 מתעה"נ א.צ.6, 62722. שיטה זו הלה במידה מועטה על ילדי מרוקו הספרדית, משתי סיבות: א. השלשונות הספרדיים התגברו למעבר ישיר דרך צרפת, והסכימו רק לעלייה ישירה דרך צאנזה או גיברלטר באונות ישראליות, אך היתה גם אפשרות שיוסיפו להס תחנה, מטנג'יר לקובלנקה; ראה: בלומנפלד לקול, 9.5.55, 15.5.55, אעה"נ 63/1089.
- ב. מצבם הכללי של היהודים שם הוגדר כפחות בעייתי מאלה של האיזור הצרפתי, וממילא מספר המועמרים לעליית הנוער היה נמוך; ראה: דו"ח על מרוקו הספרדית, 23.7.50, אעה"נ 204/3877.
- 13. Rapport de voyage de l'équipe de recherche: Prof. A. Rey, R. Feuerstein, M. Jeannet, M. Richelle, מתעה"נ א.צ.20.
- 14. ד' אומנסקי לר"ד מרגלית 21.12.54. סיכום הדיון על כללי הסלקציה מפי אומנסקי, 11.11.54, אעה"נ 63/1091.
- 15. אומנסקי לבלומנפלד במרוקו, 27.11.55, אעה"נ 63/1087.
- 16. ראיון של פרופ' ריי לעיתון Tribune de Genève, 25.11.54.
- 17. בנדוי, עמ' 152.
- 18. ליטבק, עמ' 363-370. ראה: דיווחים של ליכטנשטיין (22.7.49) ושל

מערובותו של "המוסד" בנושא העלייה כבר הועלה ביוני, ראה ארביין אישי של ברגינסקי, איים 3/18.

הראל, עמ' 304-305.

"המסגרת" היא אותו ארגון שפעל מ-1955 מטעם "המוסד" בשלוש המדינות של צפון-אפריקה. יעדיה היו הקמת מסגרת להגנה עצמית, כולל הבטחת המשך העלייה בכל תנאי. כתפקידים הניהוליים והארגוניים שימשו ישראלים, ולעבודה בשדה גויסו בעיקר יהודים מקומיים; ראה דברי רבו "המסגרת" שלמה חביליה "על הקמת המסגרת ופעולותיה בצפון-אפריקה בשנים 1955-1960", ביום העיון השני של פעילי המחתרת ההעפלה בצפון-אפריקה, 19.11.87.

ראה: הברותו של קול בוועידה העולמית של עליית הנוער בירושלים, ב"דפים, אוקטובר 1959, עמ' 56-57.

חלק מוזכרים נרמזים במכתב מ-26.9.56: Mrs. Lash to Mr. Weiss.

אעה"נ 7404/4492. מראשית דבה ראתה מרוקו העצמאית את עצמת תלויה בסיוע אמריקאי: ראה האון (1960), עמ' 203-207. שאלת המעורבות האמריקאית במרוקו נדונה בהרחבה אצל בלר, עמ' 226-264.

דאיון אישי עם קול מ-2.12.86; קול (1984), עמ' 24.

בעת פגישת נציג ישראלי עם שר ממשלת מרוקו, סיפר לו השד בשמו של הסולטאן, ש"אין בדעתו לעכב בעד יהודים הרוצים לעזוב את מרוקו"; מכתב של גרוסמן לחברי הנהלת הסוכנות מ-5.8.57, אעה"נ 63/1085.

באופן רשמי, הסולטאן נטל לעצמו את התואר "מלך מרוקו" ב-15.8.57; ג'יליאן, עמ' 467. לגבי עמדות שונות בעיתונות המקומית, ר' לסקר (1986).

שגב, עמ' 120-141: ראה גם לסקר (1985).

המכתב מיום 24.10.56 יועד לד"ר רינהולד ממדור החדוכה של עליית הנוער, אעה"נ 63/1092.

רישל ופירשטיין, עמ' 133-134. ראה גם מהדורת מאותרת של מחקרם בעברית: פירשטיין ורישל, עמ' 217-222.

חתכתבות של גבי כהאן עם ד"ר מרגלית בארץ בצרפתית, מארכיב-מאי 1957, אעה"נ 63/1085. גבי תודגמן העמידה את חברת הנסיעות שלה SIRTAM לרשות "המסגרת" גם להוצאת חילדים כמבצע "מוראל", ליטמן, עמ' 412.

אומנסקי לקול, 26.4.57, אעה"נ 63/1085. ראה גם מכתב של נציג עליית הנוער בצרפת, סוכמן, לד"ר מרגלית, מיום 27.11.57, אעה"נ 63/1084.

ראה דוגמא של התרמה בקהילת סג'יר, 20.8.50, אעה"נ 204/3877.

Résolutions votées par le Congrès Marocain du K.H. Magbit, 72.54. אעה"נ 40/1164.

Comprehensive Program to transfer 450,000 Jews from N-A, א"מ 37/3. ראה גם מאמר על "תוכנית הטרנספר" ב-New-York Times, 25.8.54. פרטים נוספים מתוך ראיון אישי עם קול, 2.12.86.

ד"ר מרגלית לגולן, יוני 1953, א"מ ג.צ. 28/2.

ראה תלונתו של שרגאי לקול, 30.7.54, ומכתבו של קול לרב סולדאנו ממכנס, 13.8.54, אעה"נ 33/887.

אלמליח לקול, 1.11.54, אעה"נ 64/1101.

מכתבים לשטרית ובן-צבי מינואר ומארס 1955, אעה"נ 64/1101.

Isaac Elmaleh & Jacob Elkrief: Rapport de notre récent voyage en Israël, אעה"נ 64/110, 20.7.55.

ראה מכתביה של בלומנפלד לקול, מ-24.7.55, אעה"נ 64/1101 ומ-24.1.56, אעה"נ 63/1086.

מכתב מ-26.8.55, אעה"נ 64/1101.

חסין לקול, 10.1.56, אעה"נ 63/1087.

מתוך מכתבו של ראש מחלקת העלייה ש"ז שרגאי לחברי ההנהלה הציונית: "ההרגשה היא שהוצאת היהודים ממרוקו היא שאלה של זמן המתקד והולך... [רצוי לפעול בכיוון עליית הכפרים במחיר סלקציה רפואית מתונה יותר", אעה"נ 63/1090. היו סיבות מבוססות לחשוש מעמדת מרוקו העצמאית: עלאל אל-פאסי, מראשי התנועה הלאומית המרוקאית, המוחזה עם ההשקפה הפאן-ערבית, בישא בחריפות באותם ימים את מדיניותו האנטי-ציונית: אל-פאסי, עמ' 374-375.

מכתב לבלומנפלד, 23.11.55, אעה"נ 63/1087.

השליחים לא גורשו במלוא מובן המלה, אלא לא ניתן להם להודש היתר להמשך עבודתם במרוקו. בסופו של דבר כל השליחים הפסיקו את עבודתם הלגאלית בסוף 1956; ראה דו"ח של מינה בלומנפלד מ-9.11.56: "פרטים ומאורעות מתקופת שליחותי ועבודתי במרוקו", אעה"נ 63/1085.

ראה: פרוטוקולים של ישיבות הנהלת הסוכנות משנת 1956 בארביין האישי של ברגינסקי, איים 3/18, 4/26.

דו"ח בלומנפלד, ראה הערה לעיל. בראשית שנות ה-50 נעזרו מוסדות העלייה רבות בפעולות O.S.E. ראה: דו"ח של מנכ"ל משרד הבריאות, ד"ר בטיש, מאוקטובר 1955, אעה"נ 63/1087.

מתוך פרוטוקול ישיבת הנהלת הסוכנות בחיפה מיום 30.7.56, הדיון על

- .65 קשר עם שווייץ נוצר עוד בראשית שנות ה-50: ד"ר הצוות של פרופ' ריי מחודש מאי 1954: Rapport sur la visite faite au Home de la Forêt à Morgins, מתעתיב א.צ. 627.221/20.
- .66 קול לגבי רוזוולט, 19.12.56, אעה"נ 7404/4492. ראה גם מכתב של טוכמן לריצהולד, 9.1.58, אעה"נ 63/1084. המגמה להפסיק את הפעלת מחנה המעבר בקאמבוס וניצול המוסד של מורג'ין תוארה בדפים, ג'ג, אפריל 1957, עמ' 51. באותה עת עדיין נותרו נערים ונערות שהגיעו לקאמבוס עם גל העלייה הגדול של יולי 1956 ממרוקו, ובגלל מצבם הקשה שקלה עליית הנוער לחתומים לבתי יתומים: מתוך הדיון והשבון על פעילות אפריל-דצמבר 1957 שהוגש לוועד הפועל הציוני, ירושלים תשי"ח, עמ' 14-15.
- .67 בתחילה הגיבו אנשי עליית הנוער בחשש להצעת "המסגרת": טוכמן טען שתנומה שמאפיינת אותם "עברה להם בידושה מהתנגדה", אולם בולם הסכימו שיש לבסות הבל, לפחות "למען להשקיס את המצפוך, ראה מכתבים מיולי 1958 של נציגי עליית הנוער בצרפת ובארץ, אעה"נ 63/1084.
- .68 אומנסקי לברק, 15.8.58, אעה"נ 63/1084.
- .69 יעקב ברק לאומנסקי, 26.1.59, אעה"נ 63/1083.
- .70 אומנסקי למנכ"ל מחלקת העלייה, דובדבני, 30.8.59, אעה"נ 63/1083.
- .71 לסקר, עמ' 40-42. נסיגות העלייה נחשבו ל"פגיעה בביטחון המדינה": הארץ, 13.10.59.
- .72 ראה ראיון עיתונאי של שר הפנים של מרוקו, מ'כארב בקאי, La-Vigie Marocaine, 24.2.61: "Les Juifs du Maroc sont libres de se rendre dans n'importe quel pays sauf en Israël" ופרשת "אגוז" הגבירו את התסיסה האנטי-ציונית, הן ברוב המרוקאי הן כעמדה רשמית של השלטון: שגב, עמ' 174-186. טביעת האצויה עוררה לראשונה את דעת הקהל העולמית בדבר האיסור על יציאת היהודים ממרוקו. Le Monde פרסם סידרה של מאמרים על טביעת האצויה וגילויי העלייה במחצרת ממרוקו: 25.1.61, 18, 20, 18.
- .73 יחסו האמיתי של מוחמד החמישי לנתיני היהודים מעולם לא היה ברור. סגנון מעורפל זה אופייני גם לעמדה שנקט בעת שלטון וישי במרוקו: הוא לא גינה ואף לא ניסה למנוע את האווירה האנטי-יהודית שנתצרה בממלכתו, אך עם זאת דאג להרגיע בקבלת פנים חביבה את משלחות היהודים שבאו להתלונן לפניו על ההשלכות של יישום "תקנות למעמד היהודים": אביטבול, עמ' 84-85; ראה מהדורה עברית: אביטבול, עמ'

- .79-78 על סיוע החוץ למרוקו, ראה האון (1960), עמ' 201-208. ג'ראה שמרוקו חכירה בתועלת של "הקשר היהודי" בקרב יחרות ארצות-הברית: ראה נאומו של שגריר מרוקו בארצות-הברית, ד"ר אל-מחרי בן עבדו, באפריל 1961, בכנס של נציגי יהדות ארצות-הברית: אל-מחרי.
- .79 ניתן למצוא רמזים לשיתוף הפעולה בין הקונגרס היהודי העולמי לבין שלטונות מרוקו במאמרו הקצר של המזכיר המדיני של הקונגרס היהודי העולמי: A. L. Basterman, "Les Juifs et le Nouveau Maghreb", Let: Monde Juif, Janv. 1962. שם הוא אינו חוסך בדברי שבח על היחס החיובי של מוחמד החמישי ויורשו כלפי היהודים, ועל נכונותם לדאוג להם. דבריו הרשמיים של איסטראמן מפתיעים, אם נזכור את הדרת הפנימי שכתב לאחר פגישתו עם ראשי השלטון במרוקו, לשם דיון משותף בענייני עלייה, באפריל 1959: "כל האווירה נעשתה עכורה שם, [...] המצב רע ורתוק אני מלהיות אופטימי". חלק מהדו"ח פורסם בביליטק מס' 17, שנשלח בינוי 1959 למחלקת עליית הנוער, אעה"נ 63/1085.
- .76 אומנסקי לקול, 17.11.60, ומכתביו של ד"ר נתן למחלקת העלייה. פברואר 1962, אעה"נ 63/1081.
- .77 ליטמן, עמ' 366-367.
- .78 הפעולה כונתה עלייה כל המעורבים בכינוי "המבצע". מאוחר יותר תוקן פרטי המבצע עלייה עליית הנוער תחת הכינוי "מבצע מורג'ין". הכינוי "Operation Mural" ניתן על-ידי "המוסד", המספר הכללי של ילדי המבצע גדול יותר מסה"כ הילדים שיצאו מהכרות העצמאות של מרוקו ועד למבצע עצמו. מבצע "מוראל" הוא המבצע בהיקף המספרי הגדול ביותר שהכירה עליית הנוער.
- .79 מכתב לי "Madame Lehman" מארגון OSSEAN בשוויץ, 8.4.61, אד"ל/1961. הפגישה לא יצאה לפועל, כי הנסיכה לא שחתה במרוקו באותה עת: ראה ד"ר ליטמן, אד"ל/1962, Report of the united action of the Jewish Agency, O.S.E. Suisse and the Youth Alyah by their representative in Casablanca, David Littman, 1962. ידועה בפועלתה הציבורית. בין היתר כיהנה כנשיאת הארגון Nationale: Entraide לנדא, עמ' 116-121.
- .80 האפשרות של ארגון קייטנה לילדים מוסלמים נשקלה על-ידי מעסיקיו של ליטמן, אך נדחתה מטעמים כספיים, ד"ר ליטמן, אד"ל/1962; ליטמן, עמ' 379-380.
- .81 ד"ר ליטמן, אד"ל/1962.

נספחים

נספח מס' 1

העתק טלגרמה: הודעת משה קול על תחילת פעילות עליית הנוער במרוקו.
 נשלח מפריז בתאריך 27.9.49
 נתקבל בירושלים בתאריך 28.9.49
 סגל מיכאליס עלית הנוער ירושלים.

תורתו מביקור במרוקו שהיה ביקור ראשון של חבר הסוכנות בארץ זאת.
 נסעתי בישובים היהודיים בערים ובכפרים וראיתי את התנאים המנוונים בהם חיים 250,000 יהודי מרוקו. תעמולה המוורים המעטים לא החליטה בהרבה את התשוקה לעלייה. העובדה שלמעלה משמונים אחתים חולי טרבוזה מעבבת עליית רבים. יש לקיים קורס מפעל רציני להבראת עינים במקום. שם עליית הנוער יצא לתהילה בין יהודי מרוקו ושתי רבבות ילדים ונוער מועמדים למפעלינו בארץ ואת. נחוצים לכך אמצעים כבירים שיאפשרו לנו להציל את הדור הצעיר להבריאו ולהעלותו. ניסיונותינו התנודיים בצרפת בנורבגיה ובישראל בילדים ונוער אלה חזוביים בהחלט. אם יינתן לעליית הנוער לבצע תכנית קונסטרוקטיבית זאת ויבנה גשר של הבנה עם יהודי צפון אפריקה. נא למסור העתקות לאיזנברג סטולמן ואומנסקי מכתב בדרך ברבות

משה קול

נספח מס' 2

מברק נוד ליטמן למר להמן מנכ"ל OSSEAN: כדי להקל על תהליכים אדמיניסטרטיביים, עוברים לשימוש בדרכונים קולקטיביים.
 (Ossean: Oeuvre Suisse de Secours aux Enfants de l'Afrique du Nord)
 התאריך עפ"י עדות ליטמן: 19.6.61

L.T. LEHMANN Case Postale 220 Genève
 Collective passports officially commenced. Hope least 80 from first list 110 complete. Wednesday next doubtful second list ready. Depart Ionia 25 then 2 July Paquet. Tai confirm Casa/Lyon 10 July 85 Seats. Forced release some tourist accomodation Ionia. Otherwise oeuvre responsible always places dormitory Littman. (D.G. Littman Hotel Anfa Casablanca)

- .82 המשלוח הרביעי, של 147 הילדים, נקבע ליום שבת 22.7.61. אומנם באותו יום לא הופיעו 20 ילדים במקום המפגש. אך תוך שעה אותרו רוב הילדים ההסרים: ליטמן, עמ' 414-415.
- .83 ילדי המבצע, מתעדין א.צ. 12/627.22.
- .84 ד"ח ליטמן, אד"ל/1962.
- .85 ב"ר 3.7.61, עם קבלת הילדים הראשונים, נשלחו שני מבתבים מטעם "נציג ארגון "OSSEAN לליטמן, ובהם תלונות על אופן בחירת הילדים במרוקו, אד"ל/1961.

.86 מכתב מטעם OSSEAN לליטמן, 23.9.61, אד"ל/1961. ראה גם התכתבות של רייפלד עם אומנסקי מיתני 1961, אעה"נ 89/1710. במכתב מ" 3.7.61 הוכיח אומנסקי גימוק נוסף להתנגדותו לסידור הקולקטיבי: שם הוא כתב שראשי עליית הנוער חשבו "שתהיה גם תועלת אחרת בכך שיחוזרו מספר ילדים מבהינת השלטונות, שם. רעיון הדרכונים הקולקטיביים אומץ על-ידי ליטמן בהמלצתו של נציג הצלב האדום במרוקו, ריינהרד (Reinhard), שהציע לו להשתמש בטופסי נסיעות קבוצתיים (feuilles de rouie) כדי להקל על בעיית אדמיניסטרטיביות. ליטמן, ראיין איש, 30.9.87.

.87 ראה כתבות בעיתון הצופה בתאריכים 8-13.8.61.
 .88 הנושא דוח בהרחבה בעיתונות: דבר, הארץ, מעריב, Jerusalem Post, בתאריכים 8-14.6.61.

.89 ההצעה של אגודת ישראל הוסרה מסדר היום ברוב קולות: ישיבת הכנסת, 31.1.61.

.90 ד"ח של מנהל מחלקת הקליטה של עליית הנוער, משה יערי, 28.8.61, אעה"נ 74/1277. למרות הנכונות של המוסדות הדתיים להתמודד עם קליטתם, הקשיים היו רבים בראשית הדרך: ראה ר"ח של טונק על קליטתם בכפר תב"ד, אעה"נ 501/9895.

.91 אומנסקי: "תוכנית לעלייה מוגברת מארץ ילדי המבצע", 27.11.61, אעה"נ 64/1105.

.92 אתרונזי.

.93 שטיד, עמ' 125-121. ראה מאמרו של מנכ"ל עליית הנוער בשנת ה'60, יצחק ארצי: "Youth Aliya's task in closing the rich-poor gap", Jenusa-iam Post, 14.8.66.

מחאת החוגים החרדיים נגד שליחת ילדי מרוקו במסגרת "מוראל" למוסדות קליטה לא דתיים (אוגוסט 1961): הכרוז הופץ ברבים על ידי חבר פעילי המחנה התורני.

תפסק הטיפת הילד על ילדי "עלית הנוער"

ב"ה אב תשכ"א
בשכונות האחרונים, סודרו מאות ילדים במסגרת "עלית הנוער". ילדים אלה, שהם בניו לתורים דתיים שהתחנכו בארצות מוצאם בתלמודי תורה וישיבות, הועברו למוסדות חילוניים - מקום, שם מעבירים אותם על אמונתם ודתם, מסייתים אותם נגד התורה ודורת, ושמים ללעג ולקלס את קדשי ישראל. ילדים אלה ספרו במרידות ובדמעות שלישי, שהאכילום טריפת, מגעום מתפילה ולגלגו בפניהם על מצוות התורה.
אין זה מקרה יחיד, שנים רבות מעבירה "עלית הנוער", הטמונת מכספי צבור, עשרות אלפי ילדים דתיים למוסדות וקבוצים: מהללי שבת, מגדלי חזירים ומאכילי טריפות, למדות שניתנה הבטחה תגיית להורים הדתיים שבניהם ימשיכו להתחנך ברוח הוריהם, והתורים התמימים שנחננו אמונם ב"עלית הנוער" מוכים בתדהמה ומרידות בבואם ארצה בראותם את שעוללו לבניהם ובקרע הרחני שטיפחו בין הכנים להוריהם.
וכל זה מתרחש בשעה שמאות מקומות קליטה פנויים קיימים במוסדות הדתיים הנמצאים במסגרת "עלית הנוער".

על נר משה קול ראש עלית הנוער להשיב:
האם יודע לך שהמוסד שאתה עומד בדאשה, הוא מוסד צבורי כלל ישראלי? ואם כן, מי הסמיך אותך להעביר בודון שמונים אתו מילדים יקרים אלה למוסדות חילוניים, נגד רצון הוריהם ולדאבון נפשם?
האם ניתנה בידך הסמכות להעביר אלפי בנים להורים דתיים שומרי תורה ומצוות, לקבוצים שמאלים המגדלים ומאכילים חזיר?
מי הרשה לך להעביר על דעתם ודעת קונם, ילדים לתורים שומרי תורה, שבתנאי מלה קשים ומרים, הצליחו לשמור על אופיים היהודי?
מי שמך לערוך "ביגנוסיר" רחני באלפי נשמות ישראל, של ילדים תמימים יקרים?
האם לבול בפשות סיטוני יקרא "תינוק"? האין זה וגלויים? האם נתן לעצמך דין וחשבון על מעשיך?

ואת הצבור הדתי אנוכנו שואלים:
עד מתי האדישות?
עד מתי נשקוט לגוכה ממדי גול הנפשות התולך וגדל?
מדוע נרשה למספר אנשים גטולי מצפון לעשות כנשמות ילדי ישראל
בבתוך שלהם?

אי לכך אנו דורשים:
תיפסק גזילת הנפשות ההמונית!
תקום ועדת פיון צבוחית כח-חיו-טיצנים ציינו הצבור החרדי. ועדה זו תפנה את הילדים למוסדות מתאימים כי אין לתת אמון כאנשים שבלי נקיפת מצפון עושים בילדי העולים כרצונם
אנו קוראים ומוזהרים לכל הגופים הדתיים, לא להסכים לויתורים, חלוקת ילדים על פי אתונים, כי אין כל זכות לעשות מסחר וחלוקה בנפשות ילדי ישראל.

תוקם ועדת הקירה אוביקטיבית אשר תבקר במוסדות "עלית הנוער" ותחקור את השערוריה שנעשתה לאתרונה בקליטת ילדי העולים הדתיים.

חבר פעילי המחנה התורני

משה ליסק, "מדעינות העלייה בשנות ה-50", בתוך: מ' גאור (עורך), עולים ומעברות, ירושלים 1986, עמ' 187.

מיכאל לסקר, "יהודי מרוקו בתקופת שלטון המלך מחמר ה-5", סקירה וחדשית, 9, 1986, עמ' 34-45.

ר' פורשטיין ומ' רישל, ילדי המלאת, מוסד סאלד, ירושלים, 1963.

משה קול, מסכת עליית הנוער, ירושלים 1961.

משה קול, נתיבות, תל-אביב 1981.

משה קול, מאבקים ומפעלים, תל-אביב 1984.

"עליית הנוער" - קורות המפעל, המחלקה לעליית ילדים ונוער, ירושלים 1968.

יצחק רפאל, "המאבק על העלייה ההמונית", בתוך: מ' גאור (עורך), עולים ומעברות, ירושלים 1986, עמ' 19-30.

שמואל שגב, מבצע "יכין", תל-אביב 1984.

הלל שמיר, תהליכי הסתגלות של ארגון לתמורות בסביבה היצרנית לאור שינויים באוכלוסית היעד: "עליית הנוער", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, 1984.

חיבורים ומחקרים בלועזית

Michel Abitbol, *Les Juifs D'Afrique du Nord sous Vichy*, Paris 1983.

Dr. El-Mehdi Ben Aboud, *Moroccans of Jewish Faith*, Arab Information Center, New York 1961.

Alal al-Fassi, *The Independence Movements in Arab North Africa*, Washington 1954.

Leon B. Blair, *Western Window in the Arab World*, Austin (Texas) 1970.

Ch. - André Julien, *Le Maroc face aux Impérialismes*, Paris 1978.

ליסק

לסקר

פורשטיין ורישל

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

קול

מקורות

ארכיונים

א"מ

ארכיון אישי של ר"ר אליעזר מתן, המכון לחקר התנועה הציונית והחלוצית בארצות המזרח, יד טבנקין, אפעל

אד"ל

ארכיון אישי של דוד ליטמן, המכון לחקר התנועה הציונית והחלוצית בארצות המזרח, יד טבנקין, אפעל

א"מ

ארכיון יד טבנקין, אפעל

א"מ

ארכיון משואה, תל-צחק

אעה"ג

ארכיון עליית הנוער, המגווח המרכזית של הסוכנות היהודית, צריפין

אק"מ

ארכיון הקיבוץ המאוחד, יד טבנקין, אפעל

מתעדה"ג

המרכז לתיעוד, עליית הנוער, ירושלים

חיבורים ומחקרים בעברית

אביטבול

מיכאל אביטבול, יהודי צפון-אפריקה במלחמת העולם השנייה, ירושלים תשמ"ו.

אהרוני

שמה אהרונאי, מבצע "יכין" - תחקיר מספרי לשנים 1961-1964, מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית, 1963, 1964.

כונר

רות כונר, שיבא, תל-אביב 1981.

הראל

איסר הראל, כשחון דמוקרטיה, תל-אביב 1989.

ליטבק

משה ליטבק, "קליטת עולים צעירים מצפון-אפריקה", מגמות, יולי 1953, עמ' 363-370.

ליטמן

דוד ליטמן, "מבצע 'מוראלי', משימה במרוקו", שורשים במזרח, א. יד טבנקין, 1986, עמ' 365-425.

מיכאל מ' לסקר

היהודים במרוקו העצמאית: מדיניות הממשל ותפקיד הארגונים היהודיים בעולם (1956-1976)

המחקר בוחן את הקתפליקטים הפוליטיים ואת האתגרים שבהם עמדה הקהילה היהודית במרוקו העצמאית במשך שני עשורים, לאחר כישול שלטון החסות הצרפתי הספרדי האיור הבינלאומי של סג'יה. נדגיש את הבעיות הפנימיות של הקהילה, את היחסים בין היהודים המוסלמים, ואת שאלת ההגירה.

השליבים הראשונים של העצמאות: סוף 1955 - אוקטובר 1958

סיום החסות הצרפתית הספרדית (1912-1956) הביא תקופה של אירחאות על 240,000 יהודי מרוקו. התסיסה הכלכלית והחברתית, שהחלה בראשית שנות ה-50 הובילה להתמוטטות כללית, חברתית, כלכלית ופוליטית, לא השפיעה עד קיץ 1954 על היהודים ככלל. הם לא נבדלו מן השאר, ובמישור הארצי לא התרחשו שום פעולות שאופיין אנטי-יהודי במיוחד. יתרה מזאת, נראה שארגוני הטרור בוחרו מלפגוע ביהודים, ויהודים נפגעו מפעולות טרור רק במקרים נדירים.¹

אך ב-1955, בחודשים יולי ואוגוסט, הציתו הסרוריסטים המדוקאים מהומות בקנה מידה נרחב, שבהן נפגעו היהודים, כשאר האירופאים. הסרוריסטים כיוונו את זעמם כנגד צרפת, אחרי שוו הגלתה את הסולטאן מוחמד החמישי למדגסקר, בשל הפופולריות והתמיכה שנהגה מהן בקרב הלאומנים, ושמה במקומו בן למשפחת המלוכה, מולאי בן-ערפאה, שהיה ירע בציתנותו ובגישתו האוהדת לצרפת.

אף על פי כן, כאשר תור מוחמד החמישי מגלותו ערב העצמאות, מפלגת האסתקלאל (עצמאות), ומפלגת העצמאות הדמוקרטית (PDI - Parti Démocratique d'Indépendance), שתי המפלגות הפוליטיות העיקריות באותה התקופה, הופינו את היהודים להפגין יחד איתן. היו חילופי קבלות פנים ונאומים, הפגייה אל היהודים נעשתה כאל אחים מדוקאים, שנקראו לבנות יחד עם המוסלמים את מרוקו החדשה. בכמה עדים הוזמנו מנהיגים יהודים רשמית,

שורשים במזרח, נ, יד סבנקין 1991

אבי קדוש

160

Lorna Hahn, *North-Africa - Nationalism to Nationhood*, Washington 1960.

האהן

Rom Landau, *Morocco Independent*, London 1961.

לנדאו

Michael Laskier, "Zionism and the Jewish Communities of Morocco: 1956-1962", in: *Studies in Zionism*, vol. 6, no.1, 1985

לסקר (1985)

Michael Laskier, "The Instability of Moroccan Jewry and the Moroccan Press in the First Decade after Independence", in: *Jewish History*, vol.1, no. 1, Spring 1986.

לסקר (1986)

M. Richelle, R. Feuerstein, *Enfants Juifs Nord Africains*, Département de l'Alyat Hanoar, Jerusalem 1957.

רישל ופירשטיין

Joseph Schochuman, *On Wings of Eagles*, New York 1961.

שכטמן

שורשים במזרח

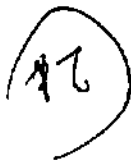
קבצים לחקר התנועה הציונית והתלוצית
בקהילות ספרד והאסלאם

ג

מוציא לאור: מוסד הרבנות הראשית לישראל
מנהל: הרב יצחק אברהמי, ד"ר עירית אברמסקי-בליי,
מנהל: הרב יצחק גרשון, ד"ר דוד כהן,
אשרה נתן, ד"ר יהודה דימר.

עורך
יצחק אברהמי

ISSN 0333-7006

יד מברקין

המכון לחקר התנועה הציונית והתלוצית בקהילות ספרד והאסלאם

© כל הזכויות שמורות ליד מברקין
נסדד ונהפס במוסס קס אופסט - הל אביב
1991 ישראל